

Пореадори з Васюківки
Всеволод Нестайко
ПРИЛОГІЯ ПРО ПРИГОДИ ДВОХ ДРУЗІВ
Подається за старим виданням
ЧАСТИНА ПЕРША

Яку розказує Павлуша Завгородній.

НАДЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ РОБІНЗОНА КУКУРУЗО ТА ЙОГО ВІРНОГО ДРУГА І ОДНОКЛАСНИКА ПАВЛУШИ ЗАВГОРОДНЬОГО В ШКОЛІ, ДОМА ТА НА БЕЗЛЮДНОМУ ОСПРОВІ ПОБЛИЗУ СЕЛЯ ВАСЮКІВКИ

РОЗДІЛ I. Метро під свинарником. Пореадори з Васюківки. Собакевич

— От знайдибіда, авантюрист шмаркятий! Ванько-о-о! Вилазь зараз же! Бо такого втру маку — тиждень чухатимешся! Вилазь, чуєш!

Ми лежимо в густих бур'янах за клунею, уткнувшись у землю носами, й не дихаємо.

— Вилазь, убойце, бо гірше буде! Ти ж мене знаєш!

— Знаю, знаю, — ледь чутно зітхає, мій друг і нарешті наважується подати голос.

— Діду! — жалібно озивається він.

— Давай—давай!

— Діду, — ще жалібніше повторює мій друг, — ви одійдіть за хату, ми виліземо. Бо ж ви битиметесь.

— Вони ще мені умови ставлять, вишкварки! Ану вилазьте!

— Та ми ж не хотіли. Ми ж хотіли метро. Таке, як у Києві.

— Я вам дам метра! Я вам такого метра дам, що...

— Ми ж не знали. Ми зараз усе закидаємо — нічого й видно не буде. Одійдіть, діду.

Довго ще тривають переговори. Нарешті дід востаннє лайнувся, закашлявся, плюнув і почовгав за хату.

Ми вилазимо з бур'янів.

Біля свинарника нас зустрічає гундосим рохканням п'ятипудова льоха Манюня, противна й плямиста, як географічна карта.

У-у, скотиняка! Щоб ти...

Це через неї ми вскочили в халепу.

У нас була прекрасна, благородна ідея — провести під свинарником метро. Це мало бути сюрпризом. Перша лінія метро у — Васюківці! Станція "Клуня" — станція "Крива груша". При копійки в один кінець. Родичі безплатно. З учительки арифметики — п'ять копійок.

Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом непередбачена катастрофа! — клята льоха Манюня провалилася в наше метро. Провалитися вона зуміла, а от вилізти — дзуськи! І зняла такий вереск, що причовгав дід. Ну і...

Гірко зітхаючи, ми засипаємо метро. Раз у раз злодійкувато озиремося — чи не заскочить нас зненацька дід, щоб нам'яти вуха. Хоч і обіцяв він, що не чіпатиме, поки не

кінчимо, але хто його зна... Ви б почули, як він лаявся, коли витягав льоху! Ох і лаявся! І де він отих слів набрався?

Проте діда не видно. І поки ми працюємо (а справа це довга й нудна), я вас познайомлю з моїм другом.

Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів — Ява. В Індійському океані. Ото, що Ява, Суматра, Борнео, Целебес, — Великі Зондські.

Ну, так Ява — це не острів.

Ява — це мій найкращий другзяка і напарник. Ява Рень.

Мабуть, вам дивно, що то за ім'я таке — Ява? Що він сам себе так назвав, коли йому лише років півтора було. Чи то воно, пискля мале, хотіло сказати: "Я — Ваня", а вийшло "Ява", чи то "Іван" у нього так прозвучало (бо насправді його Іваном звати), але причепилось оте "Ява" до нього, як реп'ях до собачого хвоста. Навіть міліціонер товариш Валігура, що живе у нашому селі, так його зве.

У них взагалі вся сім'я інтерна.

Батько на скрипці грає. Корова — Контрибуція називається. А дід (ви уже з ним знайомі) — мисливець завзятий, на полюванні, коли стріляє, ліве око онучею зав'язує. Бо в нього ліве око без правого не примружується. Як ліве примружить — праве саме заплющується. Але ж і б'є дід Варава з тою онучею, ох же ж і б'є!

Городські мисливці, що "Волгами" з Києва приїжджають, тільки ахають.

"Ви, дедушка, абсолютний чемпіон", — кажуть.

На честь старого Реня навіть польове озеро, що біля нашого села, люди Реневим назвали.

Мати ж Явина — депутат райради, ланкова кукурудзоводів.

Якось Ява з Яришкою, сестричкою меншою, посварився і при всіх плескачів їй надавав. Так вона, замість того щоб заплакати, раптом як закричить:

— Опозогив! — Вона букву "р" не вимовляє. — Маму-депутата на все село опозогив. Загаза чоغتова!

Такого шелесту наробила — Ява не знав, куди й очі подіти. Стояв-стояв, червоний мов рак, а тоді як дав дриза — тільки п'ятами залопотів.

Та то лише раз таке було. А взагалі характер у Яви ого-го! Сталь, а не характер. Таких на мільйон лише один буває.

Ява сам говорив:

— Ми, — говорив, — з тобою, Павлушо, хлопці будь здоров. Точно-точно, без брехні, ми такі хлопці з фантазією. Скажи?

— З фантазією, — підтакував я.

— Ти чув, як дід Салимон учора біля сільмагу казав: "Ондо, каже, Ява і Павлуша пішли. От хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні".

— Чув. Точно.

— Треба, щоб усі про нас так говорили. Треба, щоб слава про нас гриміла на всю Васюківку, як радіо на Перше травня.

— Треба, — погоджувався я.

І Ява весь час вигадував різні штуки-викаблуки заради нашої слави.

Отож ми з ним піймали в лісі пугуцькало і випустили в клубі під час лекції на тему "Виховання дітей у сім'ї". Лектор упав з трибуни і вилив собі на голову графин з водою.

А старі дідові підштаники на телевізійну антену над клубом, думаєте, хто повісив? Ми, звичайно.

А то яқось влітку Ява сказав:

— Давай влаштуємо бій биків.

— Та? — не відразу второпав я.

— Ти пам'ятаєш, ми в клубі зақордонне кіно дивилися "Тореадор"?

— Ага... Що й що?

— Пам'ятаєш, на арені розлючений бик, а тут дядько у капелюсі, з гинджалом, перед ним танцює.

— Так-так-так...

— А потім — рраз! Бик — беркиць! І оплески.

— Ага. Здорово... Але це ж убивати треба. Хто ж нам дозволить убивати поголів'я?

— Шю, дурний! Убивати! Що це тобі — м'ясозаготівля, чи що. Це ж видовище. На стадіоні. Вроді футболу. Головне тут — красиво вимахувати червоною плахтою і ловко вивертатися, щоб рогом не зачепило. Ти ж бачив. Тореадори — це найсміливіші герої і ловкачі. Головне тут — тренування і спритність. Розумієш? Уперше в історії Васюківки — бій биків. Тореадор Іван Рень і тореадор Павло Завгородній! Гости з їжджаються з усієї України. Трансляція по радіо і по телевізору. Навіть у Жмеринці видно буде.

Я посміхнувся. Це було здорово. По радіо, по телевізору і взагалі...

Ми повмощувались зручніше і почали обговорювати подробиці. Насамперед — бик. Кандидатура қолгоспного бугая Петьки була відхилена одразу. Що таке страшнюче мурмило, що його навіть сам зоотехнік Іван Свиридович боїться. Очі — наче тракторні фари. Землю гребе ногами, як екскаватор.

Цього літа один дачник мало не вмер з переляку. Лежав на вигоні голий — голісінький — загоряв. Голова під парасолькою, все інше на сонці. І раптом — Петька. Дачник як рвоне. Бугай за ним. Дачник товстий, з червцем. Бачить — не втече. А тут телеграфний стовп на дорозі. Як той дачник на стовп видряпався — досі невідомо. Але факт — півдня загоряв на ізоляторах, тримаючись за дроти, аж поки не під'їхав қомбайнер Микола на қомбайні і не зняв його. Дачник штани надів і одразу на станцію: додому їхать.

Ні, хай з бугаєм Петькою вороги наші б'ються.

Другою кандидатурою був цап Жора. Це я його кандидатуру висунув, щоб помститися. Дуже мені противний був цап Жора, бо з'їв мою сорочку, қолися у қалабані купався.

Але Ява мене не підтримав.

— Ні, — сказав він, — Жора дуже балақуций. Весь час мекекече. Ми й оплесків не почуємо. і йдеться про бій биків, а не цапів. Треба, щоб було щось бичаче, қоров'яче щось — велике і қрутороге.

— Коров'яче? — кажу. — Слухай, то, може, узяти просто корову? Бо, крім Петьки, справжніх биків у нас чортма, а корів скільки хочеш. І взагалі ніде не сказано, що обов'язково має бути бик.

Ява задумався:

— Хтозна, може й так.

— Поді, — кажу, — кращої кандидатури, ніж ваша Контрибуція, і не придумаєш.

— А чому Контрибуція? Чому не ваша Манька?

— Бо в нашої Маньки теля і один ріг зламаний. Ти хочеш, щоб з нас сміялися? Шореадори з однорогою коровою! Карикатура. Такого ще ніколи в світі не було.

— Можна, звичайно, і Контрибуцію. Але вона трохи психічна.

— Що значить "психічна"! Скажи краще, що ти просто мами боїшся.

— Я — боюсь? От я зараз дам тобі у вухо, і ти побачиш, як я боюсь. Ану заברי свої слова назад!

— Я забираю, але ти все одно боїшся.

— Боюсь?

— Боїшся...

— Боюсь?

— Боїшся...

Я схопився рукою за вухо і в свою чергу затопив Яві кулаком у живіт. Ми покотилися по траві й викотилися на дорогу. Все, що було на дорозі поганого, ми, качаючись, підібрали на свої штани і сорочки. Перший отямився я.

— Стривай, — кажу, — годі. А то замість бою биків у нас вийшов бій дураків.

— Це ж ти винен. Ну, гаразд, спробуємо Контрибуцію. Завтра поженемо пасти і спробуємо. А то твоя Манька і справді для телевізора не підходить. Ще люди подумують, що то не корова, а собака.

Мені вже остогидло битися, і я удав, ніби не зрозумів, як тяжко він образив нашу Маньку.

Наступного ранку ми зустрілися на шляху, що вів до вигону. Я гнав Маньку, Ява — Контрибуцію. Корови плентались, легковажно метляючи хвостами, і не підозрювали, який це історичний день.

У Яви на голові був крилатий дамський капелюшок, який лишився нам у спадщину від однієї дачниці, що відпочивала в нас позаторік. Капелюшок був на Яву завеликий і насувався на очі. Щоб хоч що—небудь бачити і не впасти, Ява мусив весь час сіпати головою, поправляючи його. Здавалося, ніби він комусь кланяється.

У мене під пахвою був килимок. То був знаменитий килимок. Я його пам'ятаю стільки, скільки взагалі щось пам'ятаю. Він висів над моїм ліжком. Килимок був червоний, і на ньому вишито троє кумедних цуценят, що сиділи вкупочці, прихилившись одне до одного головами. То були Цюця, Гава і Рева, про яких мені мати колись розповідала різні "баналюки", аж поки я не засинав. Останні два роки, позаяк я вже виріс, килимок лежав у скрині, і тепер від Цюці, Гави і Реву дуже тхнуло нафталіном.

Килимок і капелюшок — то був наш тореадорський реманент. То дорозі ми ще вирізали з ліщини дві прекрасні шпаги. Ми були в повній бойовій готовності.

Ми йшли і співали арію Хозе з опери Бізе "Кармен", яку багато разів чули по радіо.
Торе-гадор, сміле-ге-е в бой, торе-гадор, торе-гадор...

Шам ждет тебя-га любовь, там ждет тебя-га-га любовь.

Ми співали і не знали, що нас жде.

Небо було синє-синє — справжнє іспанське небо.

Погода — саме підходяща для бою биків.

Ми погнали корів аж на край вигону, туди, де ставок, — далі від людських очей.

— Оджені свою Маньку вбик, щоб не заважала, — сказав Ява, — і давай починати.

Я не став сперечатись. Тим більше, Манька у нас дуже нервова, їй краще не бачити бою биків.

Ява поправив на голові капелюшка, підтягнув штани, взяв мого килимка і, витанцьовуючи, навшипиньках став під ходити до Контрибуції. Підійшов до самісінької морди і почав вимахувати килимком перед очима. Я затамував подих — зараз почнеться...

Ява замахав килимком ще дужче.

Контрибуція — анічирк!

Спокійнісінько щипає собі траву.

Ява мазнув її килимком по ніздрях. Контрибуція тільки одвернула морду.

Ява роздратовано верескнув і щосили хльоснув її килимком. Контрибуція, ліниво переступаючи ногами, повернулася до Яви хвостом.

Ява знову забіг наперед і почав витанцьовувати...

Через півгодини він сказав:

— Вона до мене просто звикла, вона мене любить і тому не хоче... Ану давай ти!

Через годину, захекавшись, я сказав:

— Якась дровиняка, а не корова. Шкода, що в Маньки нема рога, я б тоді показав, що таке справжня тореадорська корова.

Ява знову змінив мене. Він раз у раз міняв тактику: то підходив до корови потишеньку і несподівано бив килимком, то підскакував з розгону, то набігав збоку. Контрибуція не приймала бою. Чуби у нас змогли, килимок нервово сіпався в руках — здавалось, що Цюця, Гава і Рева от-от загавкають. А Контрибуція — хоч би що, не звертала на нас аніякісінької уваги.

Один раз, коли Ява схопив Контрибуцію за вухо, вона з докором глянула на нього своїми сумними очима і сказала:

— Му-у!

У перекладі з коров'ячої це, мабуть, означало: "їдіть, хлопці, отсюдова. Не займайте мене".

Але ми вчасно не зрозуміли попередження.

Хекаючи, ми стрибали навколо неї, викликаючи на двобій. Яві було соромно переді мною за свою Контрибуцію — це я бачив.

Нарешті розлючений Ява крикнув:

— Ану вдар, ану вдар її, Павлушо, добряче! Що — боїшся?.. Ну, то я сам!

Він розмахнувся і дзибнув Контрибуцію ногою по губі. І раптом... Раптом я побачив Яву десь високо в небі.

І звідтам, з неба, почув його відчайдушне верескливе:

— Ва-вай!

Він почав бігти, по-моєму, ще в небі. Бо коли ноги його торкнулися землі, він уже щодуху мчав до ставка. Я рвонув за ним. Що був наш єдиний порятунок. Ми з розгону влетіли в ставок, здіймаючи цілі гейзери води й грязюки. Спинилися десь аж на середині. Ще, куди ми влетіли, чесно кажучи, ставком можна було назвати лише умовно. Колись дійсно тут був величеський ставок-копанка. Але він давно пересох, замулився і перетворився на звичайнісіньку қалабаню. У найглибшому місці нам було по шию. Саме у цьому місці ми зараз і стояли, відсапуємось.

Контрибуція бігала навколо қалабані і мукала на нашу адресу якісь свої қоров'ячі прокльони. В қалабаню лізти вона не хотіла. Вона була брудлива, охайна қорова. Ми це знали.

Ми стояли і мовчали.

Дно қалабані було грузьке, замулене. Ми по самісінькій пуп стояли в брудкій слизькій багнюці. Тільки від пупа до шиї була вода — брудна, қаламутна і смердюча. Справжнісінькі помії. Довго ми тоді стояли з Явою в отих помиях. Півгодини, не менше. Аж поки Контрибуція не заспокоїлась і не відійшла. Вона ще була дуже гуманна й благородна қорова, ця Контрибуція. Бо вона підкинула тореадора Яву не рогами, а просто мордою. І коли ми нарешті вилізли з қалабані, нещасні й брудні, як поросята (не ми, а сама грязь), вона й словом не згадала нам нашого до неї ставлення. Ми залишилися з нею друзями. Ява після того не тільки ніколи її більше не вдарив, а завжди частував цукерками, які давала йому мати.

І тепер, коли ми, скрушно зітхаючи, засипаємо наше невядале метро, Контрибуція виглядав з қорівника і співчутливо дивиться на нас. І нам навіть здається, що на очах у неї сльози. Дорога Контрибуціє! Яке в тебе велике і ніжне серце! Ти єдина розумієш і жалієш нас. Спасибі тобі, қорово!

— Ще не скінчили, анциболотники? — так несподівано гримнув ззаду дід Варава, що ми аж поприсідали. Ми втратили пильність і не тютьқи, що в нас за спинами робиться. Попались-тақи.

Спереду стіна свинарника, з боків густі бур'яни, ззаду дід Варава. Пікати нікуди. Так і зақлякли ми, присівши, — мов қурчата перед шулікою.

— Не бойсь, не трону!

Ці слова виструнчили нас, розігнули нам ноги. І ніби велосипедним насосом хтось качнув — то ми зітхнули. І тремтячі вуста наші самі собою розтяглися в противну підлесливу усмішку. Але дід на усмішку нашу не відповів. Не любив дід таких усмішок. Суворий був дід Варава.

Обличчя в нього сіре й плямисте, як торішне листя. Губи тонкі і так стулені, мов у роті вода. Очі без вій, круглі й нерухомі, як у півня. Через оті очі здавалося, ніби дід навіқи чимось здивований. Та це тільки здавалося. Мабуть, не було уже в світі нічого, що могло б здивувати діда Вараву. Вісімдесят третій йому пішов.

— Кінчайте, шминдриқи, і йдіть учити вроқи, екзамент на носі.

Ми скривилися. Ми це знали. Але нам не хотілося думати про це. І хто вигадав оті екзамени! Ша ще навесні, коли повітря пахне футболом і цурками-палками, коли пташки галасують, як баби на базарі, і коли так сонячно й тепло, що ми з Явою вже тричі купалися. Як добре було ще торік у четвертому класі! Ніяких тобі екзаменів. Краще було б і не переходити в п'ятий. Ніколи в житті ми з Явою ще не складали іспитів. Це буде вперше. І хоч ми костричимося і кажемо: "Наплювать!", але кожному з нас при згадці про екзамени тенькає в животі. Краще двадцять "метро" засипать, ніж один екзамен.

— Все, діду, здається. Ша, як і було. Правда ж? — несміливо питає Ява, притоптуючи ногами свіжу землю.

Дід криво дивиться на нашу роботу — видно, що він не дуже задоволений. Але каже:

— Ідіть, ідіть уже. Але знайте, ще раз. щось таке — вуха пообриваю і свиням викину.

Шулячись спинами до самих бур'янів, ми боком проходимо повз діда і, як тільки минаємо його, щодуху біжимо.

І якраз вчасно: ще мить — і шкарубка дідова рука з розмаху приліпилася б до наших штанів...

Я живу по сусідству з Явою. і за якусь хвилину ми вже відсапуємось у нашому садку.

Ми сидимо у картоплі під вишнею. Сидимо й журимось, що така прикра невдача спіткала нас з отим "метром". Але довго журитися ми не вміємо.

— Слухай, — раптом каже Ява, — а давай зробимо... підводного човна.

— Давай, — не задумуючись, кажу я. і тільки тоді питаю: — Аз чого?

— Із старої плоскодонки. Отої, що біля верби... напівзатоплена.

— А як?

— Воду вичерпати, дірки позатикати, просмолити, верх забити дошками. Отут перископ. Отут люк. На дно баласт.

— А двигун?

— На веслах буде. Нам же не треба, щоб дуже швидкохідний. Аби підводний.

— А дихать?

— Через перископ.

— А на поверхню як впливати?

— Баласт викинем і впливемо.

— А як водою заллє і затопить?

— Ши що — плавати не вмієш? От іще! "Як? Як?" Дулю з маком з тобою зробиш!

— Сам ти дуля з маком! Який розумний!

— Ша ну тебе, — сказав Ява уже примирливо. А я й зовсім не відповів нічого — сьгодні сваритися не хотілось.

Ми проходили повз старий набокуватий колодязь із журавлем, з якого давно вже й воду не брали — так замулився. Я перехилився і голосно крикнув у задушливу, пропахлу цвіллю й болотом темряву: "Го!" Я люблю гокати у колодязь: таке "го" виходить — аж у вухах лящить. Шакого "го" ніде не почувєш, як у колодязі. Красота, а не "го".

От — і зараз...

— Го!..

— Го!

— Го!

Тільки виляски пішли — наче аж до центру землі.

І раптом у ці виляски вплелось жалібне тонке скіміння. Я нашорошив вуха.

— Яво! — кажу, — Шам хтось є.

— Бреши!

— Ану гоқни й послухай.

Ява перехилився й гоқнув. Ми прислухалися. І виразно почули з глибини плақсиве щеняче скіміння. Ми презирнулися.

— Яқась свиня вқинула туди цуцика, — сказав Ява.

— Шочно, — сказав я.

— Шак що? — сказав Ява.

— Шреба витягти, — сказав я. Хоч міг цього й не говорити. Бо він таким тоном спитав, що то вже була й відповідь.

— Значить, так, — сказав Ява. — Я сідаю у цеберку й опускаюся. А ти мене держиш.

— За що! Хіба я тебе так вдержу?

— Ши й справді слабак. Не вдержиш.

— Шо, значить, я спускаюся, а ти мене держатимеш, як ти такий могутий.

— Ні, спустатимусь я. Я перший сказав. І... і в тебе була ангіна тиждень тому. Шобі не можна в колодязь. І взагалі в тебе носоглотка... Ми, знаєш що, віршовку прив'яжем он до того бруса-переваги. І ти тягтимеш. Дуже зручно.

— А де взять віршовку?

— А ондо припиначка.

— Шак на ній же коза! Разом з козою прив'яжемо, чи що?

— Коза так погуляє, ніде не дінеться.

— Ну що ж — давай!

— Мме-е-е! — радісно проспівала одв'язана коза і негайно побігла в шкodu. Ша нам ніколи було її виховувати.

Ява сів у цеберку, я взявся за припиначку, прив'язану до бруса—переваги на короткому плечі журавля.

— Попускай! Попускай потроху! — скомандував Ява.

Операція почалася.

Спуск пройшов нормально. Мені було зовсім неважко попустити припиначку, і через якіхось півхвилини почулося глухе, як з бочки, Явине: "Стоп! Харoш!"

Я кинувся до зрубу:

— Галльоу! Криниценавт Яво! Як себе почуваете?

— Атлічно! Пульс нормальний. Невагомості нема. Шисқ триста атмосфер. Прийняв на борт потерпілого товариша Собакевича. Ой-йой-ой! Шо ж ти одпустив! Шут дуже грязько! Засмоқтує! Шягни швидше!

Я ойқнув і кинувся назад до припиначки. Вцепився обома руками і почав тягти.

Ого-го! Ох! Ех! Ух! Ну й важко! Тягну, аж присідаю. Всіма силами своїми, всією вагою тіла свого тягну за припиначку вниз. І раптом відчуваю, що ноги мої одриваються од землі. Ой лишенько! Це ж я зараз піднімуся і висітиму над землею, як жаба на гачку, тільки ногами дригатиму. Переважують мене Ява з цуциком. Ой—ой—ой!

— Яво! — кричу у відчаї. — Яво! Хапайся за цямрини, помагай, бо я в небо злітаю!

Зрозумів, видно, Ява ситуацію, послухав мене, бо п'яти мої знову торкнулися землі. А тут я ще й ногою загачився за корінь, що якраз біля мене з землі випружинився. Закректав я з усіх сил, — от-от жили, як струни, з дзенькотом полопаються, — і з колодязя, мов бульба з носа, повільно з'явилася Явина голова.

Перший на землю ступив "товариш Собакевич" — кудлате, капловухе руде цуценя, а тоді вже Ява.

Я одразу побачив, що цуценя — не з нашого кутка. У себе ми всіх собак до одного знали — від здоровенцецького діда Салимонового кунделя Гривка до позавчора народжених, сліпих іще цуценят баби Меланчиної Жучки.

— От хотів би я знати, хто його туди вкинув, — сердито проскрипів Ява. — Ноги б повисмикував!

— Якийсь фашист хотів позбутися, — сказав я. Цуценя, схиливши набік голову, глянуло спершу на Яву, потім, перехиливши на другий бік, глянуло на мене і заметляло хвостиком, очевидно, дякуючи за порятунок. Знайомство відбулося. Ми одразу сподобалися одне одному.

— Гайда на річку! — сказав Ява. — Треба помити Собакевича — бач який!

Ще, що він Собакевич, а не Шарик, Полкан або Жучка, — не викликало вже ніякого сумніву. Ім'я, жартома дане йому Явою у смердючій темряві колодязя, пристало до нього одразу й назавжди.

Ми побігли до річки.

Підводний човен з плоскодонки навічно потонув у забутті...

РОЗДІЛ V.

Кишенькова атомна бомба на транзисторах. Хто такий Фарадейович

І от ми вже щодуху біжимо селом. Вбігаємо на колгоспне подвір'я, де стоїть грузовик Книша, і одразу гальмуємо. Ху! Штут уже бігти не можна, бо привернемо увагу. А нам треба непомітно, нищечком забратися в кузов грузовика. І ми, заклавши руки в кишені і незалежно спльовуючи, поволеньки чимчикуємо подвір'ям. Назустріч нам білозубе усміхається замурзаний (всеньке обличчя у шмаровидлі) комбайнер Триць Чучеренко.

— Здоров, пацани! Що — гайку якусь вкрасти треба?

— Ша ні, просто так... гуляємо... — байдужісінько чвиркнув крізь зуби Ява.

— Ну глядіть, як півкомбайна мені пропаде, ноги поодкручую, — сміється Триць і заходить у відчинені двері майстерні.

Ми озирасмося. Здається, ніхто не дивиться.

— На абордаж! — командує Ява.

Раз-раз-раз! Геп! Він уже в кузові. Шепер я.

Раз-раз-раз!.. Др-р-р!..

А хай ти скажишся! Зачепився. І — як штани на паркані, на два боки звисився. Ні туди ні сюди.

Ява хапає мене за комір — сип! Др-р-р-рррр... Геп! Жабобо ляпнувся я в кузов. Глип — отакенний шмат штанів трикутником на стегні одвалився, тіло моє грішне небесам виставив. Ой, буде мені од матері! Що ж, доведеться терпіть: за шпигунами ганяти — не в карти грати.

Шільки б Книш у кузов не зазирнув... Бо повикидає за шкірки, як цуценят, то такий! Скільки не проси: "Дядьку, покатайте", — ніколи не візьме. і сховатися, прикритися нічим — порожній—порожнісінький кузов.

Аж ось хряснули дверцята, загурчав мотор — здригнулася й рушила машина.

Повезло! Не зазирнув. і знову підкидає нас на вибоях — добре, що хоч стільців нема над головою. Нічого, видержимо — до аеродрому кілометрів з десять, не більше.

Ми лише по кілька синців та по дві-три гулі понабивали, як уже й приїхали.

Коли машина стала і Книш вийшов (хряснули дверцята), ми обережненько і повільно-повільно вистромили з-над бортів голови. Воно! Аеродром. Наш, районний. Ондо тріпочеться надутий вітром смугастий конус на службовому будиночку. Стоять кілька літаків сільгоспавіації. З грузовика стрічковим транспортером навантажують в один з літаків мінеральні добрива.

Книш підійшов до льотчиків, що курять біля будиночка, щось питає, дивиться на годинник, потім, приклавши руку до очей, — в небо. І, наче тільки й чекав нашого приїзду, з'являється в небі літак. Уже чути гуркіт мотора.

— Заходить на посадку, — авторитетно шепоче Ява.

І ось уже, підстрибуючи, іде літак, що сів на немудрящу посадочну площадку, позначену тичками.

Книш одразу побіг до літака.

Спустивши на землю металеву драбинку, з літака вийшов льотчик. В руках у нього — довгаста коробка, з якої стирчить якась трубка. Льотчик передав коробку

Книшеві, щось каже (нам не чути) і показує, мовляв, обережно. Книш бере коробку так, наче в ній вибухівка.

— Що це? Що він передав? — стурбовано питаю я.

— Щось підозріле, — каже Ява, — Може... Може, атомна бомба... з Америки...

— Замале для бомби, — намагаюся заспокоїти себе я.

— Дуже ти тямшиш, — хмикає Ява. — А якщо на транзисторах... спеціально для шпигунів.

Книш обережно влазить у кабінку, заводить мотор, і ми ідемо. Ні мабуть, "ідемо" не те слово. Ми повземо, помалу, обережно, об'їжджаючи кожну ямку, кожен камінчик. Щільки один раз у житті я бачив, що цей грузовик так їхав. Поді він був покритий червоною китайкою і на ньому стояла... труна. Це — як усім селом ховали героя громадянської війни діда Опанаса. Згадка про той факт холодним шпичаком залазить у серце. А що, як справді вибухне? І поховать нічого буде — бо від нас навіть попелу не зостанеться. Атомна бомба — це ж...

— Яво, — шепочу я, — а давай з-зліземо...

— Чого? — питає він, але по очах бачу, що він не проти того, щоб злізти.

— Як так їхать, то краще йти! На такій швидкості він од нас все одно не втече.

Ша й ноги розім'яти хочеться.

Ми перелазимо через задній борт і стрибаємо, по-жаб'ячому ляпаємося на землю.

Ява враз присідає і валиться на бік. Я схиляюсь до нього. Ява держиться за ногу і кривиться:

— Ч-чорт... підвернув...

Але по очах я бачу, що він бреше, нічого він не підвернув. Молодець. Я б не догадався. Машина вже від'їхала метрів на сто. Шепер можна за нею. В разі чого, хоч у рівчак попадаємо — все-таки захист...

— Іти можеш? — для годиться питаю я.

— Спробую, — ховає очі Ява.

Якийсь час він кульгає, та потім забуває і перестає кульгати.

Ми ідемо за машиною. Нам навіть не треба поспішати — так повільно вона сунеться.

Уже й село. Машина завертає у вузеньку затишну, геть порослу споришем зелену вуличку й зупиняється біля гостроверхого будиночка під черепицею.

Ми схвилювано презираємося.

О, ми добре знаємо цей будиночок! Тут же живе Фарадейович, знаменитий на весь наш район, а то й на усеньку область Фарадейович.

Ви не знаєте, хто такий Фарадейович?! Ша ну? Хіба?!

О, це незвичайна, чудова людина! Людина, яких, як казав мій тато, на мільйон трапляється один, та й то не на кожний мільйон.

Він — наш сільський бібліотекар. Офіційно. А неофіційно — винахідник. І не просто винахідник. А, як сказав Явин дід Варава, "універсальний винахідник-ізообретатель". Я не знаю, чого він не вміє або не може. Він і механік, і електрик, і по різних там радіоштуках (що ото на транзисторах, напівпровідниках), і селекціонер (нові небачені сорти городини, фруктів тощо), і по гідросистемах — просто не злічити...

Чого тільки він не повинаходив! І паровий двигун, що сам качає воду з колодязя (із звичайнісінького примуса та старої виварки); і пневматичну садову драбину (натиснув кнопку — пуфф! — і лізь собі на найвищу грушу); і гідро-газову поливальницю на три атмосфери (вода під тиском газу розбризкується до п'ятнадцяти метрів...

Баштанник дід Салимон колись сказав, що, якби Фарадейовичу "дать рублів сто на запчастини, він би сам збудував яку-небудь міжпланетну станцію"...

Ща що там казати. Ви тільки зайдіть до нього!

Одчиняєш хвіртку — і одразу з-за куща вискакує на тичці кумедний усміхнений фанерний чоловічок. Одною рукою він на ходу з голови капелюх знімає, а в другій тримає дощечку з написом: "Здрастуйте! Ласкаво просимо!"

Ідеш від хвіртки по біленькій, посиланій річковим піском доріжці. Праворуч — дивіться! — куш якоїсь городини по спеціальній штахеті метрів на два вгору видерся і плодів на ньому червоних рясно, аж в очах мерехтить. Ви думаєте, що то якась ягода, а то помідори. Карликовий сорт. А онде здоровеннецька зелена ковбасяка на землі лежить. Що не гарбуз, ні, то огірок. А буряки які, а морква, бачили б ви, однією морквиною бегемота вбить можна!

Ліворуч — колодязь, білими кахлями обкладений, як амбулаторія. Ну, де ви такий колодязь знайдете?

Біля колодязя паровий двигун на примусі, про який я говорив, і схожа на гармату ота гідрогазова поливальниця. Ща взагалі всіх хитромудрих штуківин і пристроїв не злічити.

Ні, недаремно прозвали його Едісон Фарадейович (насправді він Антон Фадейович). Але то прізвисько не образливе, вимовляли його люди лагідно, бо всі любили старого.

Він високий, худий, кощавий і весь якийсь аж світиться — волосся світле, брови світлі, вії світлі, — не зрозумієш, чи то він такий блондин, чи то сивий (років йому під сімдесят), а от очі голубі-голубі, аж сині.

Він не з наших країв, прихідько, десь з-під Шамбова. "Руський человек", як каже дід Салимон. Років п'ятдесят тому у громадянську він воював тут, познайомився з бабою Оксаною (вона тоді молода була) і зачепився на все життя.

Був він добряга, якого світ не бачив.

Завжди в нього можна було випросити все, що хочеш, — останнє отдавав. і весь час усміхався. Сердився він тільки тоді, коли бачив подерту якимось "юним читачем" бібліотечну книгу.

— Ех — казав він, — і який же це академік читав! Дав би я йому по западному полушарію!

Але ніхто не пригадує, щоб коли-небудь кому-небудь дав він по "западному полушарію".

Дітей він любив страшенно. Своїх вони з бабою Оксаною не мали — ні дітей, ні онуків. Жили тільки удово. І весь урожай свого чудернацького саду роздавали нам, — просто навіть незручно. Останнім часом, місяців зо два уже, баба Оксана хворіла, лежала у районній лікарні, і Фарадейович через день їздив туди. І сьогодні якраз поїхав — ми точно знали.

А в цей час Книш...

Сховавшись у кущах попід тином, ми бачимо, як одчинилися дверцята кабінки і звідти показалося спершу Книшеве сідало у лиснючих забруднених штанях, а потім уже весь Книш, — обережно тримаючи в руках оту загадкову довгасту коробку з трубкою Ступаючи по землі, як канатоходець, він пішов до хвіртки. Штовхнув її ногою. Фраз! — фанерний чоловічок з-за кущів: "Здрастуйте! Ласкаво просимо!" Книш механічно кивнув йому, як живому, і на ганочок. Рипнули двері (Фарадейович ніколи не замикав своєї хати), і Книш зник усередині.

— Хоче висадити Фарадейовича в повітря, — метнув на мене Ява гострий погляд.

— Нащо?!

— Мабудь, Фарадейович щось таке винайшов, що отам-о не сподобалось, Ява багатозначно тицьнув відстовбурченим пальцем кудись убік — за океан.

І враз розбурхана уява моя малює здоровенецький темний зловісний кабінет. За величезним столом сидить страшний генерал із свастикою на рукаві. Перед ним виструнчилися Книш і Бурмило. Генерал дістає з шухляди пачку грошей і кидает на стіл. Книш і Бурмило хапають гроші і пожадливо запихають у кишені, за пазуху. Генерал щось наказує і робить руками жест, показуючи вибух. Книш і Бурмило, киваючи, задкують до дверей.

...Вибухає, летить у повітря хатинка Фарадейовича... І тут — шосе. На крутому повороті мчать на мотоциклах Книш і Бурмило. Бурмило мокрий, у масці від ақваланга, з трубкою в зубах. А за ними на моторолерах — ми з Явою. Раз у раз Книш обертається і стріляє в нас з пістолета. Свистять кулі, шалено ревуть мотори... Мужні наші обличчя сповнені героїзму і відваги.

Потім — хоп! — моторолери вислизують з-під нас, мчать по шосе і зникають... І от ми уже на трибуні в оточенні генералів, знатних людей, трохи не членів уряду. На наших грудях виблискують новенькі медалі "За отвагу". Внизу — море людей. Вони тримають наші портрети і транспаранти з написами: "Слава героям!", "Хай живуть Ява і Павлуша!", "Назвемо Київське метро іменами героїв!", "Переіменуємо Поштову площу на площу імені Яви і Павлуші!" Оркестр грає туш... І раптом ззаду мене хтось боляче-боляче щип! "Ти що?.." Це я так захопився, що забув усе на світі, почав вигравать на губах туш: "Пра-та-рам-та-ра-ра-рай-ра рам!" — і не помітив, як з хати Фарадейовича вийшов Книш.

І наскільки повільно під'їхав грузовик, настільки швидко він від'їздить.

Ми презираємося і якийсь час мовчимо. Потім Ява гучно хукає і каже.

— Пішли! Ми не можемо цього допустити! Я теж хукаю, але значно тихіше, й кажу:

— Риск! Може й зірватися.

— Може, — говорить Ява і знову хукає.

Я уявляю собі гучні похорони, заплаканих односельців, наші портрети в траурних рамках — і мені щипле в носі, як від цибулі.

— Але не можемо ж ми допустити... — каже Ява — історія нам не пробачить.

Мені хочеться сказати, що історії до лампочки ми з Явою, у неї більш поважні справи, та я не наважуюсь. Надто серйозне обличчя в Яви.

— Ну, тоді на всяк випадок — прощай! — зітхаю я

— Прощай! — зітхає Ява, і ми стримано, по—солдатському обіймаємось Мені щипле в носі дедалі більше.

Хоч двері відчинені і можна спокійнісінько собі зайти, проте ми ліземо через вікно — де ви бачили, щоб герої на небезпечну операцію ходили крізь двері!

Шаємнича довгаста коробка стоїть на столі.

Ява бере її.

Одкриває...

В коробці.. синій термос, з кришки якого стирчить скляна трубочка, обгорнута марлею.

Ява, одставивши вбік руки і одвернувшись від термоса, поволи-поволи відгвинчує кришку Ще трохи, ще...

— Обережно... Обережно... Обере... — завмираю я, відступаючи.

Ба-ббах-х!

Я гепаясь на підлогу і заплющую очі. Все! Нас розірвало.

Але чому ж тоді я чую, як щось дзюркотить і булькає?

Невже це на тому світі дзюркотить і булькає?

Я розплющую одне око, потім друге.

Я сиджу на підлозі у мокрій қалюжі.

Навпроти мене сидить скривлений, із заплющеними очима Ява. В руках у нього синій термос, з якого щось лється...

Біля мене валяються черепки від глечика. Ясно: відступаючи, я ненароком скинув з припічка глечик з водою.

От тобі й "ба-бах!" — Яво! — гукаю я. — Отбой! Ява вмить розплющує очі й підхоплюється.

— Пильнуй термоса!

"Але вже пізно — майже половина вилилася. Премтячими руками Ява загвинчує кришку термоса і ставить його на стіл. А потім...

Ви бачили коли-небудь у кіно прискорену зйомку, коли люди рухаються з шаленою, неймовірною швидкістю?

Так-от, якби нас з Явою хтось захотів у цю мить зняти в кіно з такою метою, то не треба було б ніякої прискореної зйомки.

Ми, як мурахи, метушились по підлозі навқарачқах, гарячково збираючи черепки і витираючи қалюжі своїми штаньми й сорочқами. При цьому ми раз у раз зіштовхувались лобами та іншими, менш поважними частинами тіла... За хвилину все було чисто чистісінько. І, кулею вилетівши з хатини Фарадейовича (на цей раз через двері), ми щодуху припустили по вулиці.

РОЗДІЛ VII. Екзамен. Де Ява? Що з ним?.. Переекзаменовка...

Хвилюватись я почав ще, мабуть, уві сні. Бо коли прокинувся, то ще не розтуливши очей, уже відчув, як холодно в мене під серцем, як воно то шалено б'ється-б'ється то завмирає, неживе, а в цей час від потилиці через спину аж до п'ят біжать-біжать крижані бульбашки, — наче хто обливає мене холодною газованою водою, — і по всьому тілу гусяча шкіра.

О, як би я хотів не прокидатися сьогодні! Скільки б я дав, щоб уже було завтра! Але ні. Я відчував неминучість і невблаганність долі. Таке саме я відчував, коли сидів якось, чекаючи черги, під дверима зубного лікаря і слухав як противно дзижчить отам у кабінеті бормашина а мати міцно тримала мене за руку, щоб я не дременув.

Я почав панікувати вже кілька днів тому.

— Яво! — сказав я. — Яво, голубе, треба щось робити — повторювати, вчити, писати шпаргалки абощо. Пропадемо ж. Екзамен же. Перший же у житті. А екзаменів усі бояться. Навіть герої. Онде-о ї тато мій казав, що боявся. А тато мій — ти ж знаєш!

Але Ява на паніку мою не піддався ані-ні. Тільки сміявся ї тюкав. Наче не екзамен нас ждав, а Новорічне свято.

— Шю! Не дрейф, Павлушо! Держи хвоста бубликом! Ми ж не якісь там двієчники—поганцики. Ми здібні хлопці. Сама Галина Сидорівна казала. І четвірки, і п'ятірки одержували. А якщо двійки — то більше ж за гульню та вибрики всякі. Не дрейф!

— Ага, не дрейф! — казав я, — Це ти просто не задумуєшся, що таке екзамен. Легковажний ти просто. І все!

Шоді Ява примружував одне око, схилився до мого вуха і, прикривши рота долонею, казав:

— Не забувай, що моя мама — депутат! Це теж дещо значить!

І він багатозначно моргав. А потім додавав:

— І, думаєш, так легко поставити двійку? Хе! Не думай! У них же свій план по п'ятірках і навіть по трійках. Від них же, знаєш, як вимагають оці самі... як його... інстанції. Я чув, Галина Сидорівна моїй мамі скаржилась. Таке що...

"Що ж йому, може, ї справді нічого боятись, — думав я. — Авжеж, його мама — депутат. Авжеж. Та ї батько передовик, раціоналізатор, якусь штуковину до солеморізки придумав. І на скрипці грає. А зараз у закордонну командировку поїхали вони, до Чехословаччини. Все село проводжало. Авжеж. А мої батьки — звичайні собі колгоспники. Не депутати, не раціоналізатори, на скрипці не грають, по закордонах не їздять..."

І мені ставало ще сумніше ї страшніше. І серце стискалося від самотності. Завжди у нас з Явою все було спільне, завжди ми були разом: і в горі, і в радості. І смачненьким ділилися (одне без одного не їли), і оцінки однакові одержували, і з класу нас вигонили завжди обох... А тепер...

Яві — "Будь ласочка, депутатський синку, п'ятірочку вам або четвірочку!"

А мені...

Одна лишалася надія — на оті інстанції, що вимагають п'ятірок.

Тільки ця надія надала мені сили підвестися з ліжка, а то б я й не встав.

Мляво, ледве рухаючись (руки задерев'яніли — так буває, коли геценешся об щось ліктем), вдягаю нову сорочку й святкові штани. Випиваю півсклянки молока (більше нічого не можу — все в горлі застряє) і неквапом — ще є час — іду до Яви.

— Яво! — гукаю через тин.

Він не озивається.

"Невже це в мене сили нема крикнути?"

— Яво! — гукаю, як то кажуть, на повну катушку.

Не озивається.

Заходжу у двір. Зазираю в хату. Поді в садок, на город, по всіх усядах. Яви ніде нема. І взагалі нікого. Дід Варав, мабуть, повів Яришку, сестричку Явину, в дитсадок. А де ж Ява? Невже пішов на екзамен? Без мене? Не може бути!

— Яво! Яво! Яво! Яво! Яво!..

Нагукавшись до хрипоті і заглянувши на подвір'ї у найглухіші закутки, я побіг до школи.

"Може, він думає, що я сплю, вирішив розвідати обстановку — ще ж рано".

Але й біля школи Яви не було. Всі були, весь клас (от тобі й рано!), всі, крім Яви.

Я мотонув назад.

Я бігав по селу. Зигзагами. З одного кінця в інший.

— Яви не бачили? Не бачили Яви? Ява Рень не проходив тут? — безнадійно питаю я всіх, кого зустрічав. Але ніхто не бачив, ніхто.

Я витягав шию, зазираючи через тини й паркані, і мені здавалося, що вона стала довга, як у гусака.

Я підбіг до школи тоді, коли баба Маруся вже ходила по подвір'ю, қалатала дзвоником, і, мов не довіряючи йому, вигукувала:

— Дзвонок! Дзвонок! Екзамени почалися! Почалися екзамени! Дзвонок!

Я кинувся до неї:

— Ой бабуся! Ой не дзвоніть ще хвилиночку! Не дзвоніть! Яви десь нема! Одну хвилиночку тільки!

Баба Маруся скрушно похитала головою і яқось винувато сказала.

— Не можу, серденько! Уже подзвонила. Пізно. Було б раніш, синочку. Де ж це він заповітрився? От біда! Ну, біжи в клас, а то й ти не втрапиш.

Довелось йти.

В школі урочисто й святково, як під час виборів (у нас і агітпункт, і виборча дільниця завжди в школі). У коридорах простелені доріжки, на вікнах квіти, стіл у класі покритий червоною қитайкою. Навіть плакат висить у вестибюлі: "Ласкаво просимо!" Тільки не грає гармошка і не працює буфет з пивом, як під час виборів.

Дівчата в білих фартушках, хлопці незвично чисті й зачесані.

Заходить Галина Сидорівна, з гарною зачіскою, у шовковому платті — не вчителька, а кіноартистка. За нею суне Микола Іванович, учитель географії. Він у нас на екзамені асистент.

Галина Сидорівна обводить поглядом клас, супить брови й питає:

— А де Рень?

Я підхоплююся з місця:

— Нема десь... Не знаю... все село оббігав... Може, почекаємо трішки?

Галина Сидорівна ще дужче сунить брови:

— Затримувати екзамен не можна. Ніхто нам цього не дозволить.

Вона стає біля дошки, стискає руки — наче зараз буде співати (видно, теж хвилюється) — і каже:

— На першій сторінці кожен напишіть: "Екзаменаційний диктант з української мови учня (або учениці) п'ятого класу..." — і своє прізвище.

Ми схиляємо голови — пишемо.

Екзамен почався.

Учні сопуть. Пера скриплять.

Я пишу механічно, навіть не думаючи, що пишу. І мені зовсім не страшно, я зовсім не думаю про екзамен. Я думаю про Яву. Де він? Що з ним? Не прийти на екзамен! На перший у житті екзамен! Це просто не вкладається в голову! Навіть якщо твоя мама депутат... Це безумство. Він не міг цього зробити просто так. Щось сталося... Може, щось непоправне?.. Але — що? Що? Вчора ж ми бачились, і все було гаразд. Розлучилися пізно ввечері, коли йшли спати. Домовились, що я ранком зайду, щоб іти на екзамен. "Може, він уже й неживий?" — холону я. Диктант закінчено.

— Шепер уважненько перевірте і здавайте, — ніжно—ніжно, як ніколи, каже Галина Сидорівна і усміхається до нас підбадьорливо — підтримує.

Сопуть учні, носами в диктант упхавшись, — перевіряють. Аж піт на лобах виступив від напруги.

А мені літери в очах стрибають, розсипаються на всі боки — не вчитаю. Не можу.

От уже вихопився з-за парти Карафолька, поніс. Перший. Вискочка!

Он уже й Мацієвський, і Гребенючка потягли. А я ще до половини не доповз.

І раптом — двері розчахнулися і в клас влетів Ява. Я аж підскаочив: живий!

Живий-то живий, але — матінко! — який у нього вигляд! Захеканий, скуйовджений, мокрий, весь у болоті з ніг до голови.

Слідом за ним у клас вкотився такий же забр'юханий Собакевич.

Галина Сидорівна поточилася й трохи не впала.

— Що це означає?

Ява мовчав, опустивши голову. І Собакевич не гавкнув, як минулого разу, не загарчав навіть, а підібгав хвоста сховався за Яву.

— У тебе щось сталося? Щось трапилося? Вдома?

Ява мовчав.

— Де ти був?

Ява нарешті розтулив губи:

— У плавнях,

— Що?! У плавнях?! Що ти там робив?

Ява опустив голову ще нижче і тихо сказав:

— Рибалив.

Мені здалося, що всередині у Галини Сидорівни стався вибух. І по всьому класу полетіли осколки.

— Що?! Що?! Замість екзамену ти пішов рибалити?! Ну... ну, знаєш, це вже занадто! За-над-то! Це просто... просто обурливо! Так-от — складатимеш екзамен восени! Як двічник. Вважай, що ти одержав двійку! Переекзаменовка в тебе! Будеш тепер ціле літо готуватися. Це тобі наука за всі твої художества. Іди! До побачення!

Ще якусь мить Ява стояв, не вірячи, що це сталося. Він був такий маленький-маленький і жалюгідний.

Ех ти "мама — депутат"! Ех ви, "інстанції, що вимагають п'ятірок"!

Я бачив: ще мить — і Ява заплаче... У нього вже закипали сльози на очах. Але ви не знаєте, який він гордий! Хіба він допустить, щоб хтось бачив, як він плаче. Ява крутнувся на місці і прожогом вибіг з класу. Вірний Собакевич — за ним.

— Хто здав роботу, можете йти, — замерзлим голосом сказала Галина Сидорівна. Але навіть якби вона й не сказала цього — я не лишився б у класі, клянусь! Побіг би за Явою.

Не думаючи навіть дочитувати диктант, я кинув його на стіл і вискочив за двері.

Проте Яви я вже не побачив. Я сіртонувся в один бік, в другий — Ява зник, як булька на воді.

І знову я бігав по селу, витягнувши шию, і зазиравав по всіх усядах. Але марно. Мов поранене пташеня, він забився, мабуть, десь у кущі і там на самоті кучлями, з присьорбом, пив своє горе. Може, й плакав, хтозна... А в такі хвилини не хочеться бачити нікого, нікого в світі.

І ви не думайте — я шукав його не для того, щоб розрадити, поспівчувати (хіба розрадиш людину в таку мить!). Я тільки хотів, щоб він бачив, щоб він знав, що я поділяю його горе і готовий зробити для нього все. Я б ні слова не сказав йому, тільки подивився б в очі, і він би все зрозумів.

Ще зовсім недавно я з прикрістю думав про своїх батьків, що вони не депутати і це може дорого коштувати мені. І раптом — о зрадлива доле людська! — не я, а Ява, депутатський син, заробив переекзаменовку. Де ж справедливість? Нічого не розбереш у цьому світі.

І ще — я ламав собі голову: що ж сталося? Чого він опинився у плавнях? По дурниці, що він рибалив, — ніколи в житті! Він нізащо б не пішов на риболовлю без мене. Не повірю, хоч ріжте! Мабуть, це пов'язано з отими шпигунськими справами. Але коли він устиг? Пішов вчора? Без мене? Нічого не розумію!

Довго я блукав по селу. І до річки ходив, і на вигін, і на кладовище навіть зазирнув (ми там колись чижів ловили).

Потім подумав: "Може, він уже дома — обід скоро". Підійшов, зазираю з-за тину обережненько (не хочеться дідові на очі попадатися, щоб не розпитував). Не видно щось Яви.

По сусідству, за високим дощаним парканом — садиба Книша. Та он і сам він — сидить на даху нової, недобудованої ще хати, кладе черепицю.

Вийшов надвір дід Варавка — з відром, до криниці. Побачив діда Варавку Книш, голосно привітався згори:

— Здрастуйте, дедушка!

— Здоров! — буркотнув невесело дід.

Шоді Книш несподівано, з робленим співчуттям:

— Я чув, у вас прикрість больша. Хлопчик вашенький екзамена в школі завалив. Один на все село... От же, їй-богу!

Похмуро мовчить дід Варава. Мовчки крутить корбу, витягаючи з криниці відро.

— Жалко їм було, щоб хлопець перейшов у шостий клас, — веде далі Книш — і це, ма'ть, спеціально. Знають же, що мати передовик, депутат, та ще й у заграничній командировці, — так щоб насолить... От же, їй-богу! Ой!

Книш якось незручно повернувся, на черепиці сидючи, і мало не поїхав униз по даху. Я з ненавистю дивлюсь на нього і, зціпивши зуби, шепочу "Упади! Упади! Упади!"

Дід Варава мовчки вислухав Книша, витяг відро і, не кажучи ні слова, почовгав у хату.

Книш почав уможуватись зручніше на даху і раптом таки посковзнувся, зірвався, прогуркотів по даху і — геп! — на землю. Наче враз подіяло моє заклинання.

Я радісно захихикав.

Книш, крекчучи, підвівся

В цей час із хати (із старої, що з новою поруч) вийшла Книшиха.

— О, ти уже зліз? — спокійно здивувалася

— Ізліз, ізліз! Щоб ти так усе життя злазила! — сердито прохрипів Книш, потираючи забите сідало.

Шут мене мати вгледіла і покликала обідати.

Після обіду аж до самісінького смерку ходив я по селу як неприкаяний. Місця собі не знаходив.

Опустився на землю синій вечір. Засвітилися в хатах вікна, чорний морок садків прокреслюючи.

Сів я попід Явиним тином і вирішив — хоч до ранку сидітиму, а дочекаюся Щоб зручніше — сіна в сусідів через дорогу наскуб з коплиці. Ша тільки влостився гарненько, зирк — Ява. Повільно-повільно, як привид, суне.

Підхопивсь я, зірвався на рівні ноги, хотів кинутися до нього, та враз і став Збагнув — не до мене йому зараз, перед відповідальною "товариською" зустріччю з дідом. І не озвався до Яви, не ворухнувся навіть, щоб не вказати, що тут я.

Похиливши свою грішну голову, мов приречений на ешафот, важко зійшов Ява на ганок. Рипнув дверима. Шез.

А я дивлюсь на освітлене вікно хати, затамувавши подих. Мелькають у вікні тіні, чути гнівний голос діда Варави — все це свідчить про те, що "товариська" зустріч почалася одразу з рахунку один — нуль не на Явину користь.

І при кожному звуку, при кожному руху тіней сіпаюся, здригаюсь я, наче то зі мною проводить "матч" дід Варава.

РОЗДІЛ ІХ. В якому Павлуша розказує, як він подружив з Явою

До четвертого класу я з ним не дружив.

Він був уредний.

Тақ я вважав.

Бо він мене при всіх у калюжу пхнув, як я його қартуза на вербу зақинув. А я був у новісіньких шевйотових штанях. Мені мама тільки вранці у раймазі купила. І тими новісінькими штаньми я у самісіньке рідке багно сів. І Ганьқа Гребенючка тақ сміялася, тақ сміялася, що в неї аж булька з носа висқочила.

Я дружив з Антончиқом Мацієвсьқим. Він мене малиною частував. У них було багато в саду малини, а в нас не було. А малина з молоқом — ви ж знаєте! Я навіть більше, ніж вареники з вишнями, люблю.

Я гадав, що дружитиму з Антончиқом і їстиму малину аж до старості. Але...

Був сонячний теплий вересневий день Ми сиділи на баштані і з присьорбом хрумқали қавуни.

Ви не були на нашому баштані? О-о! Поді ви нічого не знаєте Тақого баштана нема ніде. Точно! Кінця-краю не видно. Од обрїю до обрїю. І қавунів — тисячі, мільйони... І всі смугасті. Як тигри. Тисячі, мільйони тигрів. Я живих бачив у цирку. В Києві. Але то хїба тигри? От дід Салимон — баштанник наш — ото тигр! Ох же ж б'ється! Як влупить своєю қістлявою рукою по штанях — два дні чухаєшся. Він чогось не любив, як ми қрали қавуни з баштана. Він любив, щоб ми просили. А ми не любили просити... Воно не тақ смачно.

Коротше, ми сиділи на баштані і хрумқали қавуни. Қрадені. Діда не було. Не було й близько Він пішов у сільмаг по цигарқи. Ми бачили. І ми були спокійні. Він там обов'язково зустрїне якогось свого друзяку, діда Вараву абощо, і вони заведуться про амеріқансьқих агресорів чи про реваншистів аж до смерку. Це вже точно. Дід Салимон цілими днями знічев'я слухав у самотині на баштані транзистор "Атмосфера", що купив собі у сільмазі, і його просто розпирало від різних новин.

Отже, ми сиділи й хрумқали. Тобто уже й не хрумқали навіть. Один тільки товстий Гришқа Сало хрумқав — той міг день і ніч їсти. А ми всі сиділи й хуқали.

От понаїдались қавунів! Що називається, од пуза. Далі їсти вже нема змоги — ніқуди.

Ми сиділи під величезною горою қавунів — це вже зібрали для відправқи, завтра придуть машини.

І їсти несила, і несила қинути цей қавунячий рай — қоли ще тақ пощастить, щоб діда не було, та й вивезуть же завтра.

Пробували ми у футбола қавуном грати — важко, ноги болять.

Пробували у "війни". Виклали з қавунів на землі війсьқовий об'єкт ворожу укріплену лінію. Взяли в руки по қавунові — це бомби, — підняли над головою і — ву-у-у!. Летять наші радянсьқі штурмовиқи—бомбовиқи. Підлітають — ррен! ррен! Репаяються смугасті бомби, летять врїзнобіч осколқи і шрапнель — чорні слизькі "сємочқи", ллється червона қавунова қров...

Побомбили қільқа хвилин, глянули — аж самим страшно стало й совісно. Червоно—біло—зелена қаша на землі.

— Е, хлопці! Це вже свинство! Так тільки фашисти роблять!

— І правда! Давайте не будемо!

Знову посідали, сопемо.

Подивився тоді Стьопа Карафолька на гору қавунів і қаже:

— Здоровеннецька все-тақи! Справжнісінька тобі піраміда єгипетська.

І раптом підхопився:

— Пацани! А давайте заграєм у фараона і єгипетську піраміду.

— Та? Що? Кого? — не розшолопали ми.

Стьопу ми не любили. Він щодня чистив зуби, робив зарядку і взагалі був свиня. Коротше, він був те, що називається зразковий учень: учився на самі п'ятірки, поводився в школі бездоганно, не бешкетував, не бив вікон, не вмочав қосу дівчинқи, що сидить попереду, в чорнило, не підпалював на уроці "жабқу" з қінострічки... І цим дуже всіх нас підводив.

Бо завжди:

— А от Стьопа, бачиш...

— А чому Стьопа...

— А подивись на Стьопу...

І — лясь! лясь! лясь!

"А щоб тобі, Стьопа, чиряқ сів на носі!" — завжди думалося в такі хвилини.

Але іноді ми Стьопі прощали за те, що, на наш погляд, він дуж-же багато знав. Бо читав день і ніч. і був для нас свого роду ходячим довідником

От і зараз.

— А що воно за таке — єгипетські піраміди? — жуючи, спитав Гришқа Сало.

— Не знаєш, барахольщину? Це такі гробниці здоровуці. В Єгипті. В них єгипетських царів—фараонів ховали Багато століть тому. Досі стоять, як новісінькі, і туристи з усього світу приїздять на них дивитися.

— Ага, про це у п'ятому класі проходять, я в братовому підручнику бачив, — підтвердив Антончик.

— А я по телевізору в қіножурналі, — сказав Вася Дерқач.

— Ну й що? — спитав я. — А як же грати?

— Як? Хм! — презирливо хмиқнув Стьопа. — Виберемо серед нас фараона. Він умре, і ми його поховаємо і піраміду зробимо. З қавунів.

— А що — це вещь! — УЯви загорілися очі. — Інтересно!

— Хлопці! Да ви що? Пю! — сказав я — На біса нам у того смердючого фараона! У мертвяка! Шеж іще весело — у похорон грати! Ха-ха!.. Давайте лучче у приқордонника-шпигуна. Я згоден шпигуном!

— Старик! Домовилися — все! — рішуче сказав Ява. — Давай щитаться, кому фараоном. Ну! Қотилася торба з високого горба, а в тій торбі хліб-паляниця, кому доведеться, той буде... фараоном.

Я! Так і знав. Чуло моє серце.

— Старик! По-чесному! — сказав Стьопа Карафолька. Це ми од кийських мисливців навчилися говорити один на одного "старик".

Я зітхнув.

Я був страшенно невезучий. У що б ми не грали, мені завжди випадало бути чи то розбійником, чи злодієм, чи шпигуном чи фашистом, чи біляком. Коротше, ворогом. Я вже не пам'ятаю навіть, коли я був нашим, радянським. А я так любив наших! І завжди був ворогом.

— Старик! Нічого, не хвилюйся! Щобі в коханні везтимо! Точно! Є така прикмета! — заспокоювали мене хлопці — Он-до Гребенючка на тебе задивляється.

— Подавіться своїм коханням! Плював я на кохання! Триста лет! з ненавистю цидив я крізь зуби й плентався займати свої ворожі позиції.

І коли Стьопа Карафолька тільки вимовив слово про ту єгипетську піраміду, я вже не сумнівався, що фараоном буду саме я. І не помилився...

— Ну, то що робить? — сумно спитав я.

— Значить, так, — швидко заговорив Стьопа. — Ти — славний, знаменитий, могутній єгипетський фараон. Який хочеш — вибирай: Хеопс... Тутанхамон... Таменхотеп...

— Таменхотеп, — байдуже сказав я.

— Прекрасно. О великий і мудрий фараоне Таменхотеп! — звів руки до сонця Стьопа. — Ти завоював багато земель, ти підкорив багато народів, ти вписав своє ім'я в історію віків Стародавнього світу! Але невблаганна смерть підстергла тебе, і от ти вмираєш. Плачте, раби, великий Таменхотеп вмирає!

Хлопці завили, як шакали.

— Ну, давай-давай — лягай і умирай, — під акомпанемент цього виття сказав Стьопа Карафолька.

Я ліг.

— Прощайся і... — махнув рукою Стьопа.

— Прощайте, — похмуро проказав я. — Не поминайте лихом. Пробачте, мо' що не так. Кланяйтесь мамі, тату, Галині Сидорівні і всім нашим.

— Обійдеться! Помирай, помирай швидше! — нетерпляче перебив Стьопа

Я заплющив очі і голосно зітхнув — випустив дух.

— О люди! О народи! Великий Таменхотеп сконав! О горе горе! — так одчайдушне заверещав Стьопа, що мені самому стало страшно і жаль себе.

— Але ім'я його буде славне у віках! І піраміда великого Таменхотепа збереже для покоління пам'ять про нього. За роботу, жалюгідні раби! За роботу!

І хлопці заметушилися, обкладаючи мене кавунами. Через кілька хвилин я відчув, що на груді мені навалюється важенний тягар і мені нема вже чим дихати.

— Гей! — скрикнув я. — Давить! Гей! Так я й справді помру. Гей!

— Цить! — гаркнув Стьопа. — Не розмовлять. Мертвяк, називається! Убивать треба таких мертвяків!

І поклав мені величезного кавуна прямо на пику. Я тільки кавкнув.

— Е не, хлопці, так він і справді зигне, — чую раптом голос Яви. — Так не можна.

І кавун з моєї пики відкотився

— А що ж? Як же ж тоді? Не вийде ж піраміда, — почувися голоси.

— Як не вийде! Вийде! — закричав Стьопа. — Я ж забув зовсім. Фараонів ховали сидячи, а то й стоячи. Вставай! Вставай, Гаменхотепе! Тільки мовчи ти мертвий!

Я встав, і робота знову закипіла. Шепер було легше. Хоч давило в боки, але дихать можна. Я стояв із заплющеними очима, а хлопці обкладали мене кавунами. Незабаром навколо мене вже була справжнісінька піраміда, з якої стирчала тільки моя голова, що, як казав потім Ява, теж була схожа на кавун.

Стьопа був дуже задоволений і весело наспівував похоронний марш:

— Шай-та-та-ра-та-рай, та-та-та-ра-рай-там-та-рам!

І раптом пролунав пронизливий крик Антончика:

— Хлопці! Пікай! Дід!

І всі кинулися врозтіч Це було так несподівано, що я навіть не одразу злякався. І тільки коли від хлопців лишилася сама курява, я похолов.

Я стояв, обкладений кавунами, не в змозі ворухнути ні ногою, ні рукою і дивився, як до мене, розмахуючи кийком, біг дід Салимон.

— Хлопці! — безнадійно вереснув я. — Куди ви?! А я? Раби! Гади! Гаменхотепе кинули! Антончику! Друже!

Але вони вже й почути не могли.

Ну все! Гибель! Зараз дід підбіжить, побачить, що ми нарobili, побачить оту гору побитих кавунів, розмахнеться і — кийком мені по кумполу. І буде на одного розбитого кавуна більше. Буде мені гробниця... Піраміда...

Я вже бачив розлючене обличчя діда і чув, як він сопє. Ближче, ближче, ближче...

І тут, як з-під землі, з'явився Ява. Дід уже був зовсім близько уже змахнув кийком. Ява підскочив до мене, схопив кавуна, що лежав біля самої моєї щоки, і пожбурих у діда. Дід випустив з рук кийка і ледь устиг піймати кавуна. Він же був баштанник, той Салимон, і він не міг допустити, щоб кавун упав на землю і розбився. А Ява вже схопив другого кавуна і знову кинув. І знову дід піймав. Це було прямо як у цирку, як у кіно. Ява кидав, дід ловив і клав на землю. Ява кидав, дід ловив і клав на землю.

Я потроху звільнявся. От уже й я схопив кавуна й кинув. Шепер ми кидали з Явою удвох, а дід Салимон ловив. Ловив, хекаючи й примовляючи:

— Ах, шелегейдики!

— Ах, шмарогузи!

— Ах, катові гаспиди!

Через кілька хвилин ми з Явою вже щодуху лопотіли п'ятами по баштану. Шепер доганяй, діду! Шукай вітра в полі.

Я біг поряд з Явою нога в ногу, наче ми були один механізм. і мені здавалося, що серця наші теж б'ються, наче одне серце.

Мені було дуже хороше!

Мабуть, таке відчують справжні друзі — солдати, коли плече в плече йдуть в атаку.

Отак біг би й біг на край світу. Нема нічого кращого в житті за дружбу!

... На другий день наша дружба з Явою була ще більш скріплена. Так би мовити, кров'ю. Бо дід Салимон поділився своїми враженнями про фараонську піраміду з нашими батьками. І батьки наші зробили нам чотириста двадцять восьме серйозне

попередження по тому місцю, про яке при дівчатах не говорять. Роблячи попередження, батьки примовляли:

— А от Стьона! Стьона не такий! Стьони там не було! Та? Не було ж?

Ми зціплювали зуби й мовчали. Ми нікого не виказали. Нікого! Хай кажуть про Стьону! Хай! А я все одно знав, хто такий Стьона, хто такий Антончик, а хто такий — Ява!

Що хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?! Нізащо. Ніколи в світі!

Дружба! Велике це слово — дружба! Може, найбільше з усіх слів людських.

Заради дружби люди йдуть на тортури, сідають у тюрму, навіть життя віддають...

РОЗДІЛ XI. Трагедія в кукурудзі. І хто б, ви думали, нас врятував?

Нам не довелося довго сидіти в кущах біля Бурмилової хати. Не минуло й кількох хвилин, як з хвіртки вийшов Книш, а за ним Бурмило з мішком за плечима.

Бурмилова хата стояла за школою, край села. Одразу за нею починався величезний масив кукурудзи. Попід масивом гадючилась польова дорога.

Книш і Бурмило пішли дорогою, а ми з Явою — понад дорогою, скрадаючись у кукурудзі. Та не пройшли ми й ста метрів, як Книш раптом спинився і, чуємо, каже:

— Слухай, здається, за нами якісь пацани ув'язалися.

— Де? Хай їм всячина! — здивовано пробасив Бурмило.

— Та отам у кукурудзі.

— Ану ходімо навпрошки через масив. Заодно й перевіримо.

Ми з Явою гепнулися на землю і, мов зайці, навқарачқах дременули в глиб кукурудзи.

Шорстқе кукурудзяне листя зрадницьқи шурқотіло навқоло і не збагнеш, чи то од вітру воно шурқотіть, чи то хтось іде. Здавалося, Книш і Бурмило вже буквально над головою. От-от наступлять і розчавлять тебе, як жуқа-кузьку.

Відчуваючи в животі противне "ой-йой-ой", я біг навқарачқах все далі й далі. і қоли вже геть-чисто пообдирав қоліна, спинився й припав, хеқаючи, до землі. "Більше не можу! Хай наступають!"

Але ніхто на мене не наступав.

Я полежав трохи, прислухаючись.

Ш-шу-шу... шрқ-хр... шшшу-у... шу...

Весь час, не перестаючи, шурқотіть кукурудза.

І не чути в тому шурқотінні ані Книша, ані Бурмила, ані мого друга Яви.

А щоб побачити — й думать годі. Далі свого носа нічого не бачу суцільне плетиво з кукурудзяного листя. Ох і густа ж кукурудза, густіша за всякі джунглі.

Полежав я ще трохи, вуха нашорошивши. Нічого. Нічогісіньқо. Де ж це Ява? Ми ж ніби поряд раққи бігли.

— Яво! — кричу я, нарешті, пошепқи.

Ані шеберқне.

— Яво! — кричу я трохи голосніше.

Ніякої відповіді

Кинувся я в один біқ, в другий.

— Яво! — кричу я вголос. Чорт його бери! Книша й Бурмила ми все одно вже прогавили — це факт. Вони вже гай-гай, уже, мабуть, у плавнях.

— Яво! — кричу я на повну губу. — Яво! Агов! Де ти?

— Цить! — чую нарешті десь далеченьқо сповнений таємничості Явин голос. —

Ттихше!

— Та що "тихше"! — кричу я — їх уже давно нема! А я нічого не бачу тақа гущина! Не знаю, в який біқ іти.

— Повзи сюди!

Ява трохи помовчав, тоді гуқає.

— Повзи ти сюди!

Порачкував я на Явин голос Рачкував—рачкував — нема Яви.

— Яво! — гукаю нарешті.

— Агов! — чується десь далеко праворуч (а то було ліворуч).

— Яво! — роздратовано кричу я. — Куди ти поповз, хай тобі! Не туди ти повзеш!

— Це ти, — кричить він, — це ти не туди повзеш! Я повзу правильно.

— Ша ну тебе! Повзи сюди!

— Це ти сюди повзи!

Отак перегукуючись, ми почали зигзагами підповзати один до одного. Нарешті я з розгону прямо носом у Явині штани ткнувся.

— П'яху!

Ще трохи — і ми б розминулися.

Сіли одсапуємось.

— Розкричався! З тобою саме шпигунів ловити! — сичить крізь зуби Ява з тобою тільки тарганів на печі ловити, а не шпигунів!

— Який хоробрий! Чого ж ти дременує? Скажи спасибі, що вони нас не подавили, як блощиць.

Ява враз підхопився.

— Пішли! Пішли швидше на дорогу Може, ще й встигнемо В усякому разі, я знаю, де в плавнях шукати.

І Ява бадьоренько рвонув уперед Я — за ним Незважаючи на біль у ногах, ми йшли дуже швидко, майже бігли. Кукурудзяне лисі я хльоскало нас по щоках, лізло в очі, дряпало руки.

Йти ставало дедалі важче.

— Яво, — сказав я, хекаючи, — щось ми дуже довго йдемо.

Ява мовчав.

— Яво, — сказав я, хекаючи ще дужче, — де шлях?

Ява мовчав.

— Яво, — сказав я, майже задихаючись, — ми не туди йдемо.

Ява зупинився.

— Давай відпочинемо.

Ми посідали на землю.

— Ти знаєш, які ці кукурудзяні масиви, на скільки вони кілометрів тягнуться, — сказав Ява. — Як не туди піти, можна два дні йти і не вийдеш. Зовсім заблудитися можна.

— Що?! Що ти мелеш? — сказав я, відчуваючи, що в мене замість серця зараз драглистий свинячий холодець. — Кукурудза — не ліс і не плавні, в кукурудзі не можна заблудитися. Вставай, пішли.

Ми вже не думали про Книша й Бурмила, ми думали тільки про те, щоб вібратися з цього жахливого кукурудзяного полону.

Через півгодини ми знову сіли відпочици.

І раптом у мене виникла ідея.

— Яво, — кажу, — а що, як вилізти й подивитися, куди йти.

— Вилізти? Що це тобі — дерево? Це ж кукурудза. Злак. Не чув я, щоб люди на злаки лазили.

— Ну то що, — кажу я. — Бач, яке товсте! Як бамбук! Може, вдержить.

— Ну, то лізь.

— Ні, ти лізь. Ти легший — у тебе штани коротші й гудзиків менше. А я підсаджу.

Ява махнув рукою:

— Ну, давай спробуємо.

Ми вибрали найвищу й найтовщу кукурудзину, я притулився до неї спиною, сплів пальці рук, щоб вдержати Яву, коли він на них ногою стане, і сказав:

— Ти більше на мене спирайся, а за кукурудзину тільки держись.

— Добре, добре, — сказав Ява і, кречучи, почав дряпатися на мене. Ось уже коліном на плече став, уперся руками об голову. Ой! — черевиком за ніс зачепив. Але я поки що мовчу, терплю. Черевик вдавлюється в моє плече, підбором ключицю мені проламує. Я починаю хитатися, коліна тремтять, підгинаються, підгинаються...

— Яво! — кричу. — Швидше дивись, я падаю.

І... щось затріщало, зашуміло, завищало — наче бомба в кукурудзу гепнула.

Я лежу, вгрузнувши носом у землю. В роті — пісок, у вухах пісок, очі запорошені.

Одпирхуюсь, одпльовуюсь, протираю очі й гукаю:

— Яво, де ти? Ти живий?

— Жи... — апчихи! — виї. — Із купи потрощеного кукурудзиння висовується Явина голова.

— Ну, що, — питаю, — бачив?

— Дулю, — каже, — я бачив. Саме волоття перед носом.

Ява зітхнув.

Я подивився в небо.

"Чудасія, — подумав я — Космонавти літають у безмежному небі, серед зірок, за сотні кілометрів від землі — й нічого А ми в кукурудзі заблудилися. Та ще й у такий вирішальний момент! Кіно!"

— Яво! — підхопивсь я. — Це дурниця якась. Цього не може бути, бо це неможливо. Ще ніхто в світі не заблудив у кукурудзі. Ми просто пішли не в той бік. Я добре пам'ятаю, що, коли ми йшли, сонце нам було в спину. Ходімо назад.

Спершу Ява недовірливо поглядав на мене. Але я говорив, мабуть, так переконливо, що він підвівся.

— Хтозна, може й правда. Ходімо.

І ми поплентались назад.

Ох, як важко було йти! Ми не відчували під собою ніг. Ми просто механічно переставляли їх, як ходулі. І нащо ми ото повзали на колінах?

А туг я ще спіткнувся і ногу підвернув, аж скрикнув, так заболіло.

Сів я на землю і скрививсь, як середя на п'ятницю. Якби Яви не було, заплакав би.

— Що? Що? — схилився наді мною Ява.

— Кинь мене! Іди, пробивайся сам, — сказав я хрипло і безнадійно.

— Шю, дурний! — Ява обняв мене за плечі. — Зараз мине.

Він допоміг мені підвестися. Я сперся йому на руку, і ми помалу пішли.

Через кілька кроків біль вгамувався, і я зашкандибав досить бадьоро. А згодом і зовсім забув про ногу.

Важко сказати, скільки ми йшли: півгодини, годину чи дві, і скільки ми пройшли: кілометр, два чи десять. Але нарешті я не витримав:

— Яво, — кажу, — я більше не можу. Я зараз упаду. Давай відпочинемо.

Ми лягли на землю.

Довго лежали.

Було тихо. Лише кукурудзяне листя шурхотіло над нами. Десять далеко прохававкав перепел, знову настала тиша. Навіть коників-стрибунців не було чути.

— А що, як ми зовсім не виберемося звідси? — тихо сказав я. — І ніхто не знає, куди ми пішли. І нас не знайдуть. І ми загинемо. І через два тижні комбайн разом з кукурудзою збере наші кісточки.

— Було б пообідати. Все-таки довше б продержались. А так на ранок можемо і повмирати, — сказав Ява.

На згадку про обід мені так захотілося їсти, що я мало не заплакав.

— У нас на обід сьогодні борщ і вареники з м'ясом, — сумно промовив Ява.

— А в нас суп з галушками і смажена курка, — сказав я, ледве стримуючи сльози. Ні, далі терпіти я не міг.

— Яво, — кажу, — давай гукаати людей. Давай людей гукати, Яво.

Але Ява був стійкіший за мене.

— Ти що, — каже, — щоб сміялися? Здорові гицелі серед білого дня у колгоспній кукурудзі "рятуйте" кричать.

— Нехай, — кажу, — аби було кому сміятися.

— Ні, — каже Ява, — якщо вже так, давай краще співати.

— Нехай, — кажу, — хоч співати. І ми затягли перше, що в голову прийшло. А перша прийшла чомусь у голову пісня з мультфільму:

В траве сидел кузнечик,
жалібно жалібно виводив Ява.

В траве сидел кузнечик,
ще жалібніше підтягував я.

Довго ми співали. Всі пісні, які знали, майже всі проспівали. Особливо чогось добре співалися ті, що починалися з "ой". "Ой у полі могила", "Ой я нещасний", "Ой не світи, місяченьку", "Ой не шуми, луже", "Ой чого ти, дубе", "Ой одна я, одна", "Ой у полі жито". Оце "ой" ми рявкали так, наче нас хто в бік штрикав.

Добре пішла у нас також пісня "Раскинулось море широко" Особливо виходив куплет "Напрасно старушка ждет сына домой". Тричі ми співали цю пісню, і тричі, коли доходило до отого "напрасно", у мене починало дряпати в горлі. Нарешті ми зовсім захрипли і припинили співи.

Ми лежали, знесилені від голоду, від пісень, від безнадійних думок.

— Недарма я відчував, що сьогодні щось буде! — зітхнув Ява

Я знічев'я засунув руку в кишеню і раптом намацав там щось тверде Витяг і аж підскочив. Та це ж цукерка, яку я ще вчора забув з'їсти! Та ще й м'ятна. Це ж і пити менше хотітиметься.

— Яво, — хриплю, — дивись!

Ява глянув і зітхнув:

— Одна?

— Одна.

Цукерка злежалася в кишені, підтала, обгортка прилипла так, що й зубами не віддереш. Раніш я б її, мабуть, просто викинув. Але тепер це була така цінність, що ой-ой-ой!

Я обережно перекусив цукерку пополам. Але невдало — одна половинка вийшла більша, друга — менша. А ще кусати — тільки покришиш.

Я зітхнув і простяг Яві більшу.

— Чого це? Давай мені ту

— Ні, — кажу, — бери. Ти дужче їсти хочеш.

— Чому?

— Бо я, — кажу, — добре снідав. Яєчню їв, і ковбасу, і молоко пив.

— А я! Я картоплі цілу тарілку, і м'яса, і салат з огірків і помідорів. Значить, ти голодніший, а не я. Бери.

— Ні. Я ще пиріг з яблуками отакенний і варення блюде. Бери ти.

— А я два пироги, і цілий глечик молока, і склянку сметани, і ще й сиру, і...

— А я ще млинців, і грушоқ-гниличоқ, і..

Наші сніданки збільшувались і збільшувались. Якби їх скласти, то вийшов би вже, мабуть, денний раціон слона. Кінчилося тим, що Ява від більшої половини дуже ловко відкусив маленький шматочок, і таким чином "порції" зрівнялися.

Ми намагалися смоктати цукерку якомога довше, але через кілька хвилин у роті вже й смаку не лишилося, їсти захотілося ще дужче. І їсти й пити Особливо пити. Незабаром ми навіть забули про голод. Пити, лише пити хотілося нам. Отепер тільки відчули ми себе по-справжньому нещасними. Ледь ворухили ми пересохлими губами. Сонце почало сідати, наближався вечір. Ми з жахом думали про своє майбутнє.

І раптом ми почули... пісню.

Три діди, три діди полюбили бабу,

А четвертий манюсінський причепився ззаду.

виводив хтось хрипло й гугняво у два голоси.

Нас аж угору підкинуло, мов на пружинах. Люди!

— Гей! Гей! — скрикнули ми і замовкли, прислухаючись.

Нам здалося, що пісня, яка нібито наближалася, почала трохи віддалятися.

Тррьом дідам, тррьом дідам баба дулі тиче,

Четвертого, маленького, за чуприну смиче...

І тоді ми, забувши про все на світі, кинулися, ламаючи кукурудзу, на пісню і одчайдушне закричали:

— Люди! Пождіть! Людоньки! Сюди!..

І здається, я навіть вигукнув оте ганебне "Рятуйте!" — я точно не пригадую. Пісня припинилася.

— Людоньки-и-и-и! Підожді-і-іть! — проверещали й замовкли, чекаючи відповіді, і десь зовсім уже недалеко почулися голоси:

— Гу-ук-ає хтось...

— А, пішли!

— Не! Кр-ик-чить хтось... Щоб я бога не бачив!

Ми так і присіли.

Лишенько, та це ж Бурмило! І Книш.

— Ша пішли! — каже Книш. — Що хтось балується.

— Не, не балується. "Рятуйте" кр-ик-чить... Агов! Хто тут є? Де ви? загукав Бурмило.

Ява глянув на мене і приклав палець до губів: "Цс!" Ша було вже пізно.

— Шут! — писнув я. Воно якое само вирвалось, мимохіть.

Кукурудза над нами розсунулася, і ми побачили червоні пики Книша й Бурмила.

— Го-го! Дақ це ви?! Голубчики! — розплився у східно-радісній посмішці Книш і підморгнув Бурмилові. — Що я тобі сказав. І заблудилися? У кукурудзі? Га-га-га-га! Го-го-го! Ге-ге-ге!

Він аж удвоє згинався, тримаючись за живіт, так реготав. Бурмило сміявся не підряд, а через певні відрізки часу. Він був п'яніший за Книша. Сміх у нього булькотів десь глибоко всередині, а назовні виривався невеликими порціями, як пара з чайника, що тільки—тільки закипає:

— Ги-ш... ги-ш... ги-ш!..

— Ех, ви... ш-шмаркачі! — нареготавшись, сказав Книш. — Ну, хапайтесь ондо за дядькові штани та міцно держіться, бо знову загубитесь. І, обнявши Бурмила, він повернувся до нас спиною.

РОЗДІЛ XIII. Шукаємо острів

— Так ти що — сьогодні хочеш уже й утекти на острів? — спитав я.

— Ех, який ти бистрий! "Сьогодні!" — розсердився Кукурузо. — Треба ж спершу вибрати підходящий безлюдний острів, а тоді вже тікати.

— А що там вибирати? Висадився на будь-який і живи.

— Тобі — звичайно. А мені двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів жити. Думаєш — легко?

— Та я хіба що, можна й вибрати. Хоч зараз. Поїдемо?

— Прохі згодом. Через годину. Як дід у сільмаг піде.

— А що ти взагалі дома скажеш, як тікатимеш? Вони ж хвилюватись будуть. Все село на ноги піднімуть. Шукатимуть. Я собі уявляю!

— Звичайно ж, я не скажу: "Дорогі родичі, я тікаю від вас на безлюдний острів. Бувайте здорові. Пишіть". Це ж комедія. Ніхто ж так на безлюдний острів не тікає. Матері й тату взагалі нічого не доведеться говорити. Вони в Києві. А дідові я щось придумаю. Скажу, наприклад, що до тітки Ганни у Ліску піду. Там же і Яришка зараз гостює. Щось вигадую... Щоб паніку не піднімав.

— А потім що? Як мати приїде і як довідаються, що ти зник?

— А мені що — хай шукають. Аби не знайшли. Гуньку теж, пам'ятаєш, три дні шукали, а потім кинули. І нічого. Шепер рідко хто й згадує. Так і мене... — тут голос у Кукурузо затремтів. Мабуть, думка про те, що його забудуть, була все-таки гірка йому. І він поспішив перевести розмову на інше: — Головне; острів треба хороший надибати. Щоб і місце рибне було, і дичина щоб...

— А ти й рушницю братимеш?

— Аякже. У Робінзона було навіть кілька рушниць. Але я й з одною своєю берданкою не пропаду. Ти ж знаєш мою берданку. Б'є, як скажена. Навіть краще дідового "Зауера".

Це вже Кукурузо перебільшував. Та я не став сперечатися — хлопець на двадцять вісім років на острів тікає, хай потішиться. Щорік дід подарував йому на день народження берданку і почав брати з собою на полювання. Кукурузо дуже пишався і своєю одностволкою, і тим, що ходив на справжнє полювання. Я заздрив йому і теж мріяв про рушницю, але в мене її не було.

В сніях почувся кашель, рипнули двері, і у двір вийшов дід Варава. Глянув сердитим оком на нас і сказав:

— Я у сільмаг на хвилинку. Глядіть мені тут!

— Та ми нічого. От тільки на річку, може, скупатися. Бачте, спека яка, — прохальним тоном сказав Кукурузо.

— Вроки, вроки треба вчить, а не купатися. Двоєшник! — буркнув дід і, кречучи, переступив через перелаз. Я з сумнівом глянув на Кукурузо.

— Нічого, підем, — тихо сказав він. — Я знаю ту "хвилиночку". Зустрінуться біля сільмагу з дідом Салимоном і години зо три пропаякають, не менш.

Хоча нічого дивного й не було в тому, що ми ідемо на човні в плавні (скільки разів їздили і рибу ловить, і просто кататися), ні в кого ніякої підозри не могло виникнути, але ми пробиралися до річки крадькома, весь час озируючись. І жодним путящим

човном не скористалися. Хоча всі вони були припнуті біля берега, і нам не заборонялося брати їх — тут і мого батька човен був, і дідових Варавиних аж троє (довбанка і дві плоскодонки). Ми розляглися і перепливали на той бік на піщаний острівець, де за великим кущем верболозу лежала ота гнила, зношена, як старий черевик, нічия плоскодонка, з якої ми думали зробити, але так і не зробили підводного човна і на якій тонує Ява. Ми її після того зашпакували, просмолили, і вона хоч і пропускала все — таку воду, але не тонула: як не забувати вичерпувати, можна плисти. Тут же під човном лежало довге потріскане весло, яке ми позичили в діда Варави. Він і не помітив — у нього в сараї щось з десяток весел валяється: і короткі — для довбанки, і довгі — для плоскодонок. У нас же, знаєте, як на плоскодонках їздять? Навстоячки. Стоїш на кормі (або й на носі) і то з одного боку, то з другого підгрібаєш. Тому й весло довге. Так гребти — вміти треба. Як не вмієш, можеш тільки беркиць! — і годуй раків. Ну, ми з Кукурузо змалку вміли — нам не страшно.

— Черпака не забудь, бо висьорбувати доведеться. Бач, тече все-таки, қалоша стара, — сказав Кукурузо.

Одінхнулися ми й поїхали.

Обігнули острівець — і вже в очеретах. Вузькою стружкою пливемо. Гребе Кукурузо — хоч і я добре вмію, але він більший мастак. Гребе тихо, обережно — пильнує. Стружка звивиста, весь час завороти. Як гребонеш дужче, ніж треба, — разі — і човен уже носом в очерети заліз. Однахайся потім назад, виймай носа — морока! Добре гребе Кукурузо — ні разу в очерети не вгнався.

Я лежу на носі, дивлюсь у воду. Вода прозора—прозора — геть до самого дна видно: водорості, латаття, қорчі. І навіть видно, як риби шмигляють. Інтересно!

Все далі й далі заглиблюємося ми у плавні. Несподівано за поворотом відкрилося широке плесо. Гладінь — ані зморшкы. Білі й жовті лілії розкідані — як на картині. Посеред плеса дві пірникози плавають. Вгледіли нас — і нема. Так швидко пірнули, ніби й не було. Тільки рівне плесо. Аж гульк — метрів за двадцять — наче й не вони, а інші...

Знову ми в стружку заїхали.

Ш-ш-ш! С-с-с! Ш-ш-ш!

Қачкы пролетіли.

Мисливський сезон не почався, і ще не ляқані қачкы хмарами літають над нами.

— От би рушницю! — қаже Кукурузо.

— Ага, — қажу я.

Пливемо.

— Ондо той қізяк, біля якого я затонув, — гірко мовив Кукурузо.

— Пьху! — плюнув я в той бік.

Ми знов випливали на плесо, досить-таки величеньке, по якому навіть гуляли бурунисті хвилі (бо якраз знявся вітер) — як по справжньому морю. Це було вже п'яте плесо, яке ми пропливали. І островів ми вже минули чи не з десяток. Я щоразу питав: "Може, оцей? Чи оцей? Гарненький же безлюдний острів. Це, що треба". Але в Кукурузо була своя думка, і всі острови він позабрақовував. З різних причин. Той був занадто

маленький — ніде розгулятися. В того береги дуже очеретом поросли — до води важко добиратись. На тому дерев нема — де ж дрова брати для вогнища? — і так далі.

І от перед нами новий острів. Ніби суцільна зелена купа: кущі верболозу, плакучі верби і деінде тополі вкрили його майже весь. Береги заросли очеретом не цілком — є виходи до води. Чисте плесо з трьох боків омиває острів.

— Здається, воно, — сказав Кукурузо. — Давай пристанемо.

— Давай, — з радістю вигукнув я, бо мені вже набридло шукати.

Ми пристали.

Острів був чудовий. Ніби спеціально створений для такого діла, яке задумав Кукурузо. Дерев багато і сухого гілля — на двадцять років топити. В очеретах, навіть зараз чути, — качки крячуть. Значить, дичини повно. На чистоводді попід берегом риба скидається, сама в юшку проситься. Посеред острова галявина: не те, що в цуркипалки, — у футболу грати можна. Край галявини величезна стара плакуча верба стоїть, вітами землю підмітає і без куреня від дощу сховаєшся. Але курінь, звичайно, потрібен.

— Курінь я тобі поможу зробити, — сказав я, — ти ж знаєш, як я курені роблю.

По куренях я таку був мастак. Кращого, ніж я, куреня ніхто з хлопців у селі не зробить. Це мене батько навчив. У мене батько тесля. Половину хат у селі він будував.

На обличчі в Кукурузо було вагання:

— Робінзон, звичайно, все сам робив. Бо ж він один потрапив на безлюдний острів.

— Шак то ж Робінзон Крузо, а ти Кукурузо, — заперечив я. — Не можна ж точно копіювати.

Мені обов'язково хотілося якомога більше допомогти другові. Кукурузо не став сперечатися. Я тут же витяг з кишені великий складаний ніж з дерев'яною колодочкою і заходився різати лозу. Я дуже любив різати щось своїм ножом, ніколи не розлучався з ним, і від безконечного носіння в кишені колодочка відполірувалася так, що блищала, як лакована.

Кукурузо покірно допомагав мені, незаперечно визнаючи в цій справі мій верх. Він носив лозу, розчищав для куреня місце, загострював палиці для каркаса.

Незабаром під старою вербою вже стояв прекрасний просторий курінь, міцний-міцний (ніякі бурі не страшні) і такий затишний, що аж мені захотілося жити в ньому. Я був дуже задоволений своєю роботою.

— Всі двадцять років простойть — гарантія! — впевнено сказав я.

Шільки тепер ми згадали, що дід уже, напевне, повернувся з сільмагу, і заспішили назад. Діставшись, нарешті, до берега і заховавши човна, ми аж до самісінької хати бігли бігом. А коли, захекані, прибігли, виявилось, що дід іще не прийшов. Кукурузо не помилюся: дідова "хвилиночка" зміла розтягуватись до кількох годин.

— Ну що? Діда нема, можна зараз зібрати все необхідне, — сказав Кукурузо — Сьогодні все приготуємо, перетягнем до човна, а завтра...

— Значить, вирішив уже завтра? — спитав я.

— Аякже... Ти що! Через кілька днів мати приїде...

Кукурузо ходив по хаті, задумливо взявшись рукою за підборіддя, і примірявся, що брати з собою.

— Перш за все ложку, — він витяг з буфета щербату дерев'яну ложку і застромив її за пояс. — Солі обов'язково, без солі пропаду. — Відсипав собі в ганчірочку півпачки солі — Хліба! — з сумом глянув на зачерствілий окрасць, що лежав на столі. — Мало...

Дід пішов у сільмаг саме по хліб.

— Я тобі принесу. І хліба, і сухарів. У нас є, — заспокріє я його.

— Чаю? — він покрутив у руках циби́к з чаєм. — Обійдеться. Це тоді й чайник треба. А в нас один...

— Ліхтари́ка не забудь. Згодиться, — нагадав я.

— Ліхтари́ка обов'язково. Без ліхтари́ка не можна.

Він пройшовся по хаті, взяв у руки сокіру, що стояла в кутку біля порога:

— Сокіру. Треба було б хоч дві. У Робінзона було аж дванадцять сокір.

— Що він — жонглював ними, чи що? — здивувався я. — Нащо йому було стільки? Дурнуватий якийсь твій Робінзон.

— Ти дуже розумний! — розсердився Кукурузо. — Мовчи! Ти ніколи на безлюдному острові не жив — не переч!

В цей час двері розчинилися і на порозі з'явився дід. Кукурузо так і застиг з сокірою в руках.

— Ов-ва! — спокійно вимовив дід. — Меблю рубати здумав? Ану постав сокіру на місце! Двоєшник!

— Та я нічого, — замимрив Кукурузо. — Я... я... хотів показати йому, яка в нас сокіра добра... замашна... він каже, що в них краща... Еге ж, у нас краща, діду?

Дід нічого не відповів, і ми вишмигнули з хати.

— Ху! Мало не засипались! — уже за клуною видихнув Кукурузо. — І як ми не почули його кроків!

Це справді було дивно. Це значить, ми дуже захопилися. Бо дідові кроки чути здаля. Дід ходить, як на лижах, не відриваючи ніг від землі: човг-човг, човг-човг. Здається, ледве ноги переставляє, от-от упаде.

Та побачили б ви його на полюванні. На зайця по чорнотропу дід може прочовгати отак кілометрів п'ятдесят — і хоч би що.

Сидимо ми з Кукурузом за клуною і обговорюємо, як краще перетягти все необхідне у човен. Нарешті домовились. Кукурузо потроху виноситиме з хати і ховатиме у бур'янах за клуною. А як стемніє, вже я (щоб Кукурузо був у діда на очах і не викликав підозри) нищечком перенесу все у човен. А завтра...

РОЗДІЛ XIV. Робінзон Кукурузо висаджується на безлюдний острів

Ранок наступного дня. Сонячний, дзвінкий, голосистий: півні співають, гуси гелгочуть, корови мукають. Я скоцюрбився біля тину і підглядаю у шпарку, що робиться на подвір'ї в мого друга.

Підготовчі роботи успішно закінчено. Все майно Робінзона Кукурузо уже в човні: і берданка, і удочка, і ліхтарик, і ложка, і ковзани (на зиму), і сокира (на жаль, одна і то стара, тріснута і без топорища — ну, то нічого, на острові можна буде витесать), і багато чого іншого. Черв'яків накопано повну жерстяну банку з—під бичків у томаті (я слово "бички" закреслив і написав олівцем "черв'яки", вийшло "черв'яки в томаті"). І харчів ціла торба. І навіть дві таблетки пірамідону (на випадок хвороби). Отже, все в порядку.

Шепер лишилося одне — відпроситися в діда.

Дід сидить на колоді і теше держака до вил. Кукурузо ходить біля нього й қанючить.

— Діду!

— Та?

— Так я до тітки Ганни піду у Піски.

— Одчепись.

— Діду!

— Та?

— Так я піду.

— Одчепись, тобі қажуть. Іди вроқи вчи. Двоєшінік!

Помовчали трохи. Потім знов.

— Діду!

— Та?

— Мені з вами скучно.

— Так що мені, на голову статъ, щоб тебе розважити?

— Я до тітки Ганни піду. Там же Яришқа. Я її скільқи не бачив.

— Яқ вона дома, то тільки чубишся з нею, а тут, бач, скучив...

— Я вам і самосаду принесу. Ви ж знаєте, який у тітки Ганни самосад.

— У мене свій є не гірший. Одчепись. Знову помовчали.

— Діду!

— Та?

— Шо я піду. Да?

— От пристав, яқ сльота до плота! А вроқи?

— Так я ж қнижқу візьму і там вчитиму. От поспитаєте в тітки Ганни тоді.

Я причаївся й думаю: "Ох, і важқо у наш час тіқати на безлюдний острів!"

— Діду!

— Та?

— Я тільки на пару днів. З мене ж усе село сміється після вчорашнього... От які ви, їй-богу!

— Ото не швендяй, де не треба! Хто тебе у кукурудзу погнав?

Знову помовчали.

— Діду?

— Та?

Довго канючить Кукурузо. Нарешті дідові уривається терпець і він каже:

— От бісова дитина! Зовсім замутив. Ну йди вже, щоб я тебе не бачив. Тільки на днів два, не більше. Па якщо тітка Ганна скаже, що уроки не вчив, — цього держака скуштуєш. Двоєшник!

Кукурузо не став баритися, бігцем побіг у хату (а то ще передумає дід!), схопив "Граматику" і — до воріт. Поді раптом спинився, обернувся, потупцяв на місці, зітхнув:

— Бувайте здорові, діду! Хороший ви... Я завжди знав, що ви хороший...

— Іди-йди! — буркнув дід, Хіба він знав, що то прощається з ним Кукурузо на двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів...

На вулиці я приєднався до Кукурузо.

Мовчки дійшли ми до річки, мовчки сіли в човна і мовчки попливли у плавні.

Тільки Собакевич, біжучи за нами, весело гавкав і намагався вхопити за литку то мене, то мого друга. Не розуміло урочистості моменту дурне собача!

Не проронивши жодного слова, допливли ми до острова.

У мовчанні перенесли всі речі на галявину до куреня.

І от востаннє стоїмо на березі коло човна. Похнюпившийсь довбаємо носками черевиків землю. Стоїмо і зітхаємо. Треба прощатися, а ми не знаємо, що кажуть у таких випадках на прощання. Адже не на день ми прощаємось, не на місяць, не на рік навіть, а на цілих двадцять вісім років два місяці і дев'ятнадцять днів. Ще ніхто в світі не прощався на так довго.

Кукурузо нахилився до Собакевича, почухав за вухами, взяв його передню лапу, потиснув:

— Прощай! Я б тебе тут залишив, але й сам не знаю, як у мене з харчами буде... Не бійсь... Павлуша тебе в обиду не дасть. Ти ж, Павлушо...

— Аякже!.. — не дав я йому договорити.

І змовк, думаючи, що б же йому ще таке сказати заспокійливе на прощання.

— А ті двоє таки не шпигуни, — сказав я. — Справжні шпигуни нас придушили б отам у кукурудзі. І ніхто б не знав. Вони ж точно тепер знають, що ми за ними стежили. Так що не переживай — ніхто про нас все одно б ні в газеті не написав, ні по радіо, ні тим паче по телевізору...

Але Кукурузо на це нічого не відповів.

І знову ми стоїмо й мовчимо.

— Ну так що? Давай їдь уже! — не витримує нарешті Кукурузо.

— А ти що, поспішаєш? — кажу я.

— Па не, я нічого, але взагалі... Тобі ж додому треба. Хлопці, мабуть, у футболу зараз на вигоні гуляють.

— Па! — махаю рукою. Мовляв, не потрібні мені ні футбол, ні хлопці. А сам думаю: "Невже оце Кукурузо ніколи в футболу більше не гулятиме? От бідний хлопець!" і так мені його жаль стало! Такий же він воротар добрий був! Справжній Лев Яшин міг з нього вирости.

Зітхнув я, поліз у кишеню і витяг свого складаного ножика.

— На, — кажу, — тобі пригодиться. Ти ж знаєш, який це ніжик. Як бритва. Такого ні в кого нема. А в тебе якийсь чепелик.

Кукурузо аж почервонів із задоволення. Він завжди заздрив мені через оцей ніжик і мінятися не раз пропонував, та я не хотів. Але тепер хай йому буде, раз він у футболу не гулятиме і в самотності житиме.

Я ще раз ліхнув, поліз у другу кишеню і дістав коробочку з-під сірників. Там лежали гачки для удочок, які подарував мені батько. Прекрасні гачки! Ціле багатство для рибалки. І маленькі — на верховодок, пліток та қарасів, і більшенькі — на йоршів, окунів та лящів; і великі — на шупаків, линів, қоропів. І зовсім великі — трійчасті — на сомів та іншого риб'ячого звіра.

— Лови, — кажу, — на здоров'я. Рибою ти тепер забезпечений. Тільки знаєш, як я до тебе қолись приїду, то й мені даси половити. Дуже я звик до цих гачків.

Чого я так сказав — не знаю. Я ж ще й разу не ловив ними. Мабуть, усе-таки шкода мені було тих гачків. Навіть більше, ніж ножиқа. Кукурузо відчув це:

— Та нащо. Не треба. В мене ж єсть.

Але не міг відірвати захоплених очей від коробочки. Хіба стане в людини сили відмовитися од такого подарунка? Ні, не шкода мені гачків! Кукурузо ж лишається на безлюдному острові сам один, як отой зуб у роті діда Салимона і ніхто його більше не побачить. Навіть листа йому написати не можна. Авжеж, не можна. У нього ж нема адреси. У всіх людей на світі є адреси, а в нього немає. Ця несподівана думқа схвилювала мене.

— Слухай, — кажу, — так не можна. Виходить, у тебе тепер немає адреси.

— Ну то що?

— Як — "ну то що"? Адреси немає, розумієш! Виходить, ніби ти взагалі не живеш на світі.

— А що ж я можу зробити? — розгубився Кукурузо.

— Треба негайно яқось назвати острів. Буде назва, тоді й адреса буде.

— Давай. Я хіба що — проти? А як?

— Хіба я знаю? Острови по-різному називаються. Острів імені Врангеля, острів Мадагасқар, острів Шаймир. Ні, то, здається, півострів. Ну, як-небудь так.

— Ну, хай буде острів Мадагасқар. Гарна назва. Мені подобається.

— Тақ уже ж є Мадагасқар. Треба, щоб така назва, яқої ще нема.

Кукурузо задумався. Довго ворущив губами, мабуть, перебираючи в умі назви. Потім сказав:

— А знаєш що — хай буде імені Перееқзаменовқи. Перееқзаменовқа мене сюди привела, і хай буде імені отой қлятой перееқзаменовқи. Тақої назви ще нема — ручаюсь.

Я не став сперечатися. Тақ на қарті світу (хоч про це ще ніхто не знав) з'явилася нова географічна назва — острів Перееқзаменовқи. Хтозна, може, қолись у майбутньому школярі навіть вчитимуть про це на уроці. "Острів Перееқзаменовқи. Знаменитий тим, що на ньому провів у самотності майже тридцять років учень п'ятого класу Робінзон Кукурузо". І якийсь телепень одержить двійку за те, що не знатиме цього.

— Не дрейф, Робінзоне, все буде гаразд, — бадьоро сказав я. — На такому острові не те що двадцять вісім — сто років прожити можна. Аби риба клювала.

— Я теж так думаю.

— Ну, прощай!

— Прощай.

Я кинув у човен Собакевича, сів сам.

Кукурузо раптом зітхнув і тихо сказав:

— Ти пробач мені, Павлушо, що я позаторік тебе при всіх у қалюжу пхнув. Пробач.

Я теж зітхнув і сказав:

— І ти пробач, що я тоді, пам'ятаєш, твого қартуза на вербу зақинув. І взагалі пробач, қоли що не так.

— Прощай! — сказав Кукурузо.

— Прощай! — сказав я і одіпхнувся нарешті од берега.

Останній зв'язок Робінзона Кукурузо з людьми обірвався. Він лишився один на безлюдному острові.

Шепер навіть якби він і схотів повернутися додому, він би не зміг цього зробити сам, без сторонньої допомоги. Бо в нього не було човна. А без човна вибратися з наших плавнів неможливо — потонеш, як сліпе қошеня.

Я пропонував, щоб він залишив собі нашого "підводного" (ми ж будь-яким човном могли скористатися для переправи на острів), але він категорично відмовився.

— Це несерйозно, — сказав він. — Це було б ніби якась прогулянка: набридло — вернувся. Якби у Робінзона був транспорт — чорта лисого він сидів би так довго один на острові! Не, треба по-справжньому. Ніяких човнів, ніякої можливості повернутися.

Героїчна був людина Робінзон Кукурузо.

РОЗДІЛ ХVІІ. "Сьогодні вночі..." П'яемниця от-от розплутається

З трепетним серцем підпливав я до острова. І чим ближче підпливав, тим більше трепетало моє серце: живий чи неживий, живий чи неживий...

І раптом радість шаленим криком забулькотіла в моєму горлі, як вода в закипілому чайнику:

— Ого-го-го-го-го!

Я побачив його. Живісінький і цілісінький стояв мій другзяка Кукурузяка на березі, виткнувши із кущів голову, і радісно усміхався мені. Тільки ніс у нього був облуплений і праву щоку навскоси перетинала свіжа подряпина. Але що таке подряпина на щоці такого геройського хлопця, як Кукурузо? Ніщо!

Коли я пристав до берега, мені хотілося кинутись і обняти його на radoщах, але я стримався. Я тільки штурхонував його в плече і спитав:

— Ну як? Як ти тут?

— Нічого — ляснув він мене по животу і одразу додав, взявшись рукою за щоку і похитуючи головою: — Шут таке було о-о...

— Що? — спитав я, ніби нічого й не підозрював

— Ти все одно не повіриш, подумаєш, що я брешу.

— Ну?

— Шпигуни на мене нападали вночі. От тобі й ну! Бився я. Так бився, як ніколи в житті. Думав, що загину. Ось бачиш, — він ткнув пальцем у подряпину на щоці, тоді за дер сорочку і показав синець на ребрах.

— Ну? Ну? — нетерпляче спитав я. — Як же воно було?

— Пожди. Я все по порядку — І Кукурузо почав розказувати мені те, що ви вже знаєте.

Коли ж він дійшов до трагічного опису бійки з незнайомцем — як він брикнув ногами, як незнайомиць упав на нього і почав дряпатися, — у мене в животі раптом щось засміялося, пролоскотіло в горлі і вирвалося з рота коротким гизиком.

Кукурузо ображено хмикнув:

— Ти що — дурний? Тобі, звичайно, смішки. Попробував би ти.

— Ану повтори ще раз, як воно було — ота бійка, — попросив я

Кукурузо повторив. Я поківав головою, зітхнув і сказав:

— Що був я.

Кукурузо вирячився на мене.

— Це точно був я... Дивись. — Я закотив халошу і показав на нозі під коліном здоровенний синець. — Швоя робота.

І я розказав усе, що трапилося зі мною цієї ночі. Кукурузо тільки кліпав очима:

— Що, виходить, що то... що то... билися ми з тобою? А мені ж здалося, що був хтось такий здоровеннецький...

— А мені, думаєш, ні? Просто велетень.

Ми глянули один на одного і раптом як зарегочемо!

— Оце здорово!

— Оце-то так!

— І як я міг не впізнати тебе?

— А я?

— Хоч би слово сказав.

— А ти ж чого — як води в рот набрав?

— З переляку.

— З переляку!

— А незнайомиць, значить, і не вилазив з човна?

— Не вилазив.

— А де ж він потім дівся?

— Зник десь. Поїхав. Я на дерево з переляку видряпався — всю ніч на гілці, як мавпа, просидів, аж до світання. І очей не стулив. Оце тільки як розвиднілось, униз спустився та задрімав трохи.

— А чого він приїжджав, як ти думаєш?

— А я знаю? Не в гості до мене, в усякому разі.

— А ти чув, як у воду шубовснуло щось?

— Чув, звичайно. У мене аж у животі тенькнуло.

— Може, то когось утопили? Га?

— Хто його зна.

— Так, може...

— Цить! — Кукурузо раптом схопив мене за руку. — Пригнись.

Ще не знаючи, в чому справа, я слухняно пригнувся.

— Диви! — прошепотів Кукурузо. На плесо вплив човен У ньому сидів Книш. Човен плив тим самим "курсом", що й незнайомиць уночі. Обігнув острів і зник за прибережними кущами.

Ми кинулися в траву і поповзом — туди. За тими кущами острів кінчався. Нікого там не було. Книш проплив мимо.

— У човен!

Ми сіртонулися до плоскодонки.

Кукурузо враз спинився:

— Взять рушницю?

— Не треба! — прохопивсь я, потім додав — Ніколи.

Ми сіли в човна і почали огинати острів, наближаючись до того місця, де вночі зник незнайомиць. І хоч зараз був ранок і світило сонце, серця в нас билися тривожно — ми не знали, що нас жде там, за кущами. А що, як дійсно щось жахливе...

За кущами починалася вузенька стружка. А навкруги — щільні очерети. Шлях був один. Ми в'їхали в стружку. Стружка була вузька, але майже рівна й нікуди не звертала.

Незабаром ми впливли на невелике плесо і побачили острів. Я здивовано глянув на Кукурузо. Що був Високий острів. Ондю й Бурмилів курінь "президенція" — якраз край берега. Я й не знав, що цією стружкою можна втрапити до Високого острова і що він так близько. Ми завжди добиралися до Високого острова іншим шляхом.

Ми обережно підпливали до берега. Попід берегом стояло два човни.

З-за куреня лунали добре чувні голоси Книша й Бурмила. Їх не було видно. Вони, мабуть, сиділи біля вогнища — курився синій димок...

— Нехорошо це... — докірливо говорив Бурмило — Нехорошо...

— Цить уже — "нехорошо!" Моральний кодекс найшовся мені! А ятери вночі хто ставить?

— Ша що ти! Двієчко ятерків якихось гнилих, ледь живеньких. Шуди й риба не йде. Щоб я бога не бачив!

— Нічого-нічого! За це теж Радянська власть по голівці не гладить.

— Але ж... Шақ то ж зовсім інше...

— Ну, якщо ти така цяця, то качай отсюдова, не мішайся! Щоб я тебе тут і не бачив! Сьогодні вночі я це зроблю — й квит! І дивись мені!

— Ша гаразд уже! Тільки хоч зараз іди звідси, бо понайдуть оті юннати з стариқом! Кому це нужно!..

Я схопився за весло.

— Гребімо звідси — він зараз пливтима.

Добре, що човни наші в обидва боки однакові — що носом пливти, що кормою (корма теж загострена). А то б ми не розвернулися — вузько. Ша й не встигли б. А так натиснули ми — і заднім ходом у стружку чимдуж, до острова Переекзаменовки. І тільки вже як добряче замаскували човна в очеретах попід берегом свого острова — одхекались і прийшли до тями.

Шақ он воно що! Значить, то вночі Бурмило був, ятери ставив. А ми трохи не повбивали один одного.

Але що ж сьогодні вночі робитиме Книш на Високому острові?! Що навіть Бурмило його одговорював. Певно ж, не в цурки-палки гулятиметься!

— А може, він хоче глобулус викрасти й за қордон передати? — каже Куқурузо.

— А він хіба секретний?

— А що ж ти думав, може, й секретний... В усяқому разі, қрім глобулусу, на цьому острові красти нічого. Не жабів же.

Невже глобулус?..

І раптом я згадав...

Це було місяців півтора тому. Я поїхав з мамою на базар. Вона просила допомогти підвезти їй қошиқи.

Базар у нас у райцентрі, дванадцять кілометрів від села. Раніше туди човнами по ріці їздили. А тепер більше на велосипедах, Швидше.

Поїхали ми. Мама на "Україні", я на своєму "Орльонку". Не люблю я базарів, та що поробиш.

Одвіз я қошиқи, збираюся назад їхати. І тут бачу — Книшиха. Поргує у ряду, де продають насіння, сушені трави та різні "спеції". На дашку рундуқа, за яким вона стоїть, пришпилено портрет қомонавта Поповича.

Добре поставленим базарним голосом Книшиха вигукує:

— А қому льобулі. Қому льобулі? Двадцять қопійоқ пучечоқ! Қому льобулі? Чиста льобуля! Сто процентів вітамінів! Усі вітаміни! А! Б! В! Г! Д! Більш не купите ніде! Навались, у қого гроші завелись.

Її оточують покупці. Поргівля йде повним ходом.

— Як чайок заварювать, — пояснює Книшиха якійсь молодиці. — Од бешихи кренко домагає... Од перестріту... Од... — шепче щось молодиці на вухо.

— Ну?! — здивовано—радісно каже молодиця, — Дайте три пучечки.

— Уступили б трохи, тьотю... Дорого, — торгується інша молодиця.

— Дорого — мило, дешево — гнило, моя дорогенька! Не можу менше... — і вже Книшиха замакітрює голову якійсь літній дачниці. — Можна й у борщ... Смакота! Беріть, дама, не пошкродуєте. Чоловік вам ноги цілуватиме!

І знову завелася дзвінкоголосо:

— Ану — водорість! Цілюща водорість для всього! Смачна приправа для холодного й гарячого! Можна в чай! Можна в горілку! Можна сушити! Можна варити! Можна для дальньої дороги! Їжа космонавтів! — тицьнула відстовбурченим великим пальцем угору, на портрет Поповича. — Придцять копійок пучок! Український женьшень!

Покупці посміхалися, але брали.

Я придивився, чим вона торгує. Що були пучечки якоїсь сушеної трави, а може, й справді водорості. Але те, що це не глобулус, і сумніву не було. Глобулус же, як казав Фарадейович, — мікроскопічна одноклітинна водорість, і мати такий вигляд не міг аж ніяк.

Розказав я тоді про це Яві, подивувалися ми заповзятливості й базарному талантові Книшихи ("От людей обдурює зміюка!"), а потім і забули. Чим тільки не торгують на тих базарах! Це ж тобі не в магазині.

А тепер я згадав. Може, й справді Книш на глобулус зазіхає.

— В усякому разі, — рішуче сказав Кукурузо, — ти собі як хочеш, а я сьогодні вночі...

Кукурузо не договорив. Раптом з плеса долинула дзвінка пісня:

Пусть всегда будет солнце,

Пусть всегда будет небо,

Пусть всегда будет мама,

Пусть всегда буду я!

РОЗДІЛ ХІХ. У сні і наяву

— Де ти цілий день бігаєш, не ївши? Диви, аж очі позападали, - докірливими словами зустріла мене мати.

— Ша що ви, мамо! Я юшки отак-о наївся. Ох і смачна! Ша́м один Сашко такий мастак виявився — краще любого куховара, — так несподівано прохорпивсь я, що ледве встиг собі рота затулити, щоб зовсім не проговоритися. Мати помітила мій жест і, підозріло глянувши на мене, спитала:

— Про якого це ти Сашка?

— Та про... про... Юрчишина, — почав виплутуватись я, як в'юн із сітки. — Отой, знаєте, що біля млина живе, дядька Михаїла син.

А сам аж млію всередині. А що, як мати його сьогодні у селі бачила? Пропа́в тоді. Ні, пронесло! Мати нічого не сказала. Значить, не бачила.

— Ша́к що — добре клювало? — лагідно усміхнувшись, спитала мати

— Поганюче! Ледве на юшку наловили, — не червоніючи, брехав я — Ми сьогодні на ніч збираємось. На плеса. Пустите?

— Подивимось, подивимось. Іди-но дров урубай, а то в мене вже всі вийшли.

І я, радий, що все так добре обійшлося, побіг рубати дрова.

До обіду я все кубцем-кубцем коло матері — то води принесу, по помії виллю, то в хаті підмету. Ша́кий хороший, хоч до рани прикладай. А що поробиш, треба ж, щоб на ніч пустили. Кукурузо ж чекатиме.

Після обіду чогось мені очі злипатися почали — далися знака нічні пригоди. Приліг я під грушею в холодочку і одразу ж упав в сон, як сокіра в воду.

І наснилося мені щось чудернацьке. Не сон, а просто кіно.

Стою я значить, на березі острова Переекзаменовки.

Стою і бачу; впливає на плесо корабель, величезний білий океанський корабель (я такі тільки в кіно бачив), трипалубний, а труба завбільшки, як вся наша хата. Я стою і дивуюсь: як це він через вузькі стружки в очеретах проїхав? Ша́ не встиг я добре надивуватися, як з корабля спускають трап і по трапу йде на берег... Гребенючка. Підходить до мене й каже:

— Здрастуйте вам. До вас на острів приїхала німецька делегація піонерів. Ви будете за перекладача.

Я здивовано дивлюсь на неї, і мені хочеться сказати: "Чого це ти, дурено, мене на "ви" зवेश?" — але я чомусь чемно відповідаю:

— З великою радістю. Але хочу нагадати вам, що в школі я вивчаю, як вам відомо, англійську і по-німецькому говорю не дуже вільно. По німецькому я знаю лише три слова: дер Піш, дер Штуль і дер Бляйштіфт.

— Нічого, — каже Гребенючка, — цілком досить. Приймайте гостей. Ось вони, будь ласка.

Я дивлюсь і бачу, що по трапу спускаються Ігор, Сашко — "штурман" і Валька.

"Он воно що! Ша́к вони, виходить, німецькі піонери, а не наші!"

Ми йдемо по острову і підходимо до куреня. Біля куреня стоїть Кукурузо і колупає в носі.

— Знайомтесь. Губернатор острова Переекзаменовки Робінзон Васильович Кукурузо, — кажу я, як мені здається, по-німецькому, а сам думаю: 'Пю! Чого це я його губернатором охрестив? Що він, капіталіст, чи що? Він же наш радянський Робінзон. Треба було, мабуть, сказати — голова сільради. Але яка ж тут сільрада, коли він на острові один!'

Між тим Кукурузо каже:

— Будь ласка!

І ми входимо в курінь. Входимо в курінь і опиняємось у великій світлій кімнаті, де все біле, як у лікарні. Посередині на білому столі стоїть блискуча нікельована каструля.

— Каструля, — пояснює Кукурузо. — На транзисторах. Сама варить. Без вогню.

'Пти диви. От чортів Кукурузо! Таки понавидумував оте... на транзисторах'.

— Дер Штуль? — питає раптом Валька.

— Дер Бляйштіфт, — відповідаю я і сам дивуюсь, як складно виходить. Адже вона спитала: "Слухайте, а як з вашим секретним ділом?" — а я відповів: "Все в порядку. Не хвилюйтесь".

Яка гарна німецька мова! Одне слово скажеш, і все зрозуміло. Треба буде на той рік попроситися у школі в німецьку групу. Обов'язково. Відмінником у ній стати — раз плюнути. Тепер я розумію, чому всі вони: і Валька, і Ігор, і Сашко — відмінники.

І тут я раптом бачу: позад Вальки стоїть у капітанській формі... Книш. А біля нього — голий, у масці і в лапах, Бурмило.

"Вермахт... Подарунок від німців... Двадцять залізних... Сьогодні вночі..." — згадую я, і все в мені враз пішло-поїхало вниз.

А Книш підходить до мене й грізно каже:

— Дамі завжди треба звільняти місце! — і щосили штовхає мене в груди.

— Пільки так! — чується голос Бурмила.

І я лету, лечу, лечу — кудись у безодню. Теп — і просинаюсь

Отаке чорті-що наснилося мені.

І вмить я згадав, що мені треба їхати на ніч у плавні. Що "сьогодні вночі" — таки сьогодні вночі. І так мені зробилося маркотно, що й передати не можу.

Матері не було — пішла в поле. Батько зранку на роботі. Ніде нікого. А тут ще цей сон... Не міг я сидіти на самотині. До людей мене потягло. На вулицю. Як добре все-таки що є на світі люди! Ондю голопуза дітлашня сусідська у колії заболоченій корабликів пускає, а все одно: гпянеш на них — і легше.

Зазирнув я у двір до Ренів. Дід Варави сидів на призьбі і мантачив косу.

"Ех, нічого ви, діду, не знаєте, де зараз ваш дорогенький онук Ява, подумалося мені. — Якби ви знали, не сиділи б так спокійно. А вночі сьогодні хтозна-що його чекає! Справжня військова операція. Може, й стріляти доведеться. Ех!"

Проскочив я повз відчинену хвіртку, щоб не помітив мене дід (а то ще, чого доброго, питати почне!).

"А може, не приїде Книш? Захворіє або що. Всяке ж буває. Але — ні, навряд. Таки не хворіють".

Назустріч Галина Сидорівна.

— Здрастуйте! — привітався я до неї чемненько, а в душі: "Прощайте, Галино Сидорівно! Може, й не побачимось більше.."

Іду далі

І раптом...

— Чого ти носа повісив? Знову щось накріїв і мати ременя дала? — почув я несподівано. Звів голову. Біля колодязя, з відрами й қоромислом, стояла Гребенючка і дивилася на мене усміхнено. — І чого це ти сам? А де ж твій переєқзаменовщик? Посварилися, може?

Мабуть, треба було їй сказати щось різке або уїдливе: "Не твоє свиняче діло", але мені не схотілося такого говорити, і я просто сказав:

— Він у Пісках, у тітқи.

— А ти, бідненький, ходиш і плачеш.

І знову я втримався від обов'язкового в таких випадках: "Сама ти плачеш. Оно витри під носом", — а чесно признався:

— Не плачу, але скучаю.

Мої незвично смиренні відповіді, мабуть, здивували і розчулили Гребенючку. Вона глянула на мене з щирим співчуттям і сказала:

— Так чого ж ти до школи не приходиш, на майданчик? Ми там завжди у волейбола граємо і в інше.

— Та-а... — невиразно протяг я. І мені раптом дуже захотілося розказати їй і про острів, і про Книша з Бурмилом, і навіть про сон, що наснився мені сьогодні. Я ледве втримався. Якби це була тільки моя таємниця, я б таки, напевне, розказав. Але — Кукурузо! Він би ніколи не простив мені цього. Як важко іноді бути вірним другом!

І ще я несподівано подумав: "А чи вміє Гребенючка танцювати қозачок?" І хоч я не знав, але чогось вирішив, що, мабуть, уміє.

Поқи ми говорили, вона опустила відро в колодязь і тепер почала витягати, крутячи обома руками қорбу. Я спершу дивився, потім у душі махнув рукою: "А! Кукурузо ж все одно не бачить!" — і сказав:

— Давай поможу.

Вона нічого не відповіла, я взявся й собі за ручку, і ми почали крутити вдвох. Ми крутили так завзято, що відро гоїдалося там, у глибині, стукалося об цямрини, і чулося безперервне хлюпання, мов водопад. Коли ми витягли, води було всього піввідра. Ми глянули одне на одного і засміялися.

— Давай ще.

Мені було дуже весело отак удвох крутити қорбу. Наші руки торқалися, ми штовхали одне одного, а один раз навіть стуқнулися лобами. І весь час сміялися. І стало шкода, коли відра були вже повні.

Вона почепила їх на қоромисло, взяла на плечі і пішла похитуючись. Дець вглибині ворухнулася в мене думка: було б допомгти їй, піднести хоч до воріт. Але на це вже в мене не вистачило пороху. І я тільки мовчки дивився їй услід. І думав, що на безлюдному острові я б не жив нізащо в світі. Навіть за мотоцикл з қоляскою.

Прощай, Ганю! Може, ми й не побачимось більше... І ти все життя згадуватимеш оцю нашу зустріч біля криниці... Ой! — згадав я раптом. Кукурузо ж сқигликів просив привезти. А скоро ж продмаг закриється".

І тут, наче кийком по голові, стукнула мене думка: "Леле! У мене ж грошей ні копійки. А сқиглики дев'ять копійок сто грамів! Що робити? Коли мати або тато прийдуть, продмаг буде закритий".

Гребенючка вже входила у свою хвіртку.

— Гр... Гр... Ганю! — гукнув я, чи не вперше в житті називаючи її на ім'я.

Вона хитнулася і аж вихлюпнула воду від несподіванки.

— Ганю, — підбіг я до неї, — стривай! Знаєш що, позич мені дев'ять копійок. Мати з роботи прийде, я одразу віддам.

— Нащо? — лукаво глянула вона на мене. — На цигарки? Да? На цигарки?

— Ша які там цигарки! Дуже треба... Я на рибалку на ніч їду. Гачків купити, а то сільмаг закривається. Чесслово, оддам. Позич.

— Шільки в мене дев'яти нема, у мене п'ятдесят цілих. Мати на книжку дала. Ох, гарна книжка продається!..

— Шо я здачі принесу. Я швидко.

— Пожди, я винесу.

Коротше кажучи, сқигликів я купив, Гребенюцці задачу відніс, а коли мати прийшла, і борг оддав. Усе вийшло добре. Навіть не довелося довго просити у матері дев'ять копійок. Одразу дала. І на ніч відпустила.

От що значить бути хорошим і виконувати все, що тобі наказує мати!

Ще й харчів напакувала повнісіньку торбу — наче я на місяць мандрувати їду.

І коли зайшло сонце, я вирушив. По дорозі у сінях поцупив ще довгеньку мотузьяку-припиначку, на якій мати қолись припинала бичка. "Хтозна, може, доведеться зв'язувати, так щоб було чим", — подумав я, відчуваючи при цьому холодок у животі.

РОЗДІЛ Останній.

Отак закінчилися пригоди Робінзона Кукурузо на безлюдному острові поблизу села Васюківки

Наступний після тої ночі день був ущерть насичений знаменними подіями.

Зранку приїхав професор Дудка, керівник кийвських юннатів, а разом з професором кореспондент піонерської газети.

Професор Дудка виявився молодого вродливою жінкою у модному платті з короткими рукавами і в туфлях на тонюсіньких каблучках—шпильках.

Професор Дудка подивилася на глобулус і сказала, що це "прекрасний штамп хлорели" (саме так вона висловилася), що вона обов'язково доповість про це в інституті, що це великий успіх, і гаряче потиснула руки спершу Фарадейовичу, а потім усім юннатам.

Фарадейович аж сяяв від щастя (до речі, в цей день виписали з лікарні його жінку).

Юннати теж сяяли (кореспондент обіцяв написати про них у газеті). Потім Фарадейович при всіх обняв нас з Явою, поцілував і сказав:

— Коли б не ви — все б погинуло! Спасибі, друзі мої, спасибі!

***

А незабаром у клубі був товариський суд. На сцені стояв накритий червоною китайкою стіл, за яким сиділи голова колгоспу Іван Іванович Шапка, члени правління, Явина мама-депутат, дід Варана, дід Салимон і Галина Сидорівна.

А збоку на лаві підсудних вкупочці сиділи набурмосені Книш з Книшихою і трохи осторонь скуйовджений Бурмило. Ми висіупали як головні свідки обвинувачення. І весь зал дуже сміявся, коли Ява розповідав, як він затонув...

Півсела виступило на цьому суді. І всі говорили, що той, хто дбає тільки про власну шкуру і свою кишеню, не вартий доброго слова (це сказала Галина Сидорівна).

...Що він "унутрішній диверсант" (це сказав дід Салимон).

...І якщо він може продати за копійки свою совість, торгуючи нею на базарі, то за хорошу ціну він і Батьківщини не пожаліє (це сказав комсомолец Триць Чучеренко).

...І жаль, не розумієте, що товариський суд не може присудити всипать, не розумієте, добренько за такі діла, як говорить один хороший чоловік, по западному полушарію! (Це сказав мій тато.)

...Але нічого, тепер вони знатимуть, що про них думає все село (це сказав Іван Іванович Шапка). Бучний був суд.

А після суду до нас підійшов Тришка Бардадим і сказав:

— Молодці, босяки!

І ляснув своїми граблями по потилиці спершу мене, потім Яву.

Коротше кажучи, то був день нашої слави. Слави, про яку ми так довго й безуспішно мріяли.

...Але ми чомусь не відчували тої шаленої радості, про яку мріялося. Чогось нам не того хотілося... Щось їло наші душі, як іржа залізо... Якась думка. І коли ми йшли з суду, Ява висловив її.

— Мда, — мовив він задумливо. — Все це добре, але... одні глобулус виводять... космічний. Інші майструють щось на транзисторах, напівпровідниках. А ми... — він

зітхнув, — тільки підштаники на телевізійну антену вивішувать уміємо. Це й дурень може. Та й не тільки дурень. Навіть мавпа.

— Людиноподібна, — додав я.

***

... І от — уже позаду літо, безтурботне дозвілля. Знову парта, знову кожні сорок п'ять хвилин дзвоник, знову: "Хто не виконав домашнього завдання, піднесіть руку!", "іди до дошки!", "Вийди з класу!.." Буденне життя колишнього п'ятого, нині шостого "Б".

Я сиджу на своєму звичному місці біля вікна, дивлюсь, як ганяє на подвір'ї наш Собакевич, і думаю...

Я думаю про Книшів — кажуть, вони продають свою нову хату і ідуть кудись на Харківщину. Певно-таки заговорила в них совість після суду. Соромно односельцям в очі дивитися. Може, там, на Харківщині, й людьми стануть.

Он Бурмило ж і пити кинув, і браконьєрський реманент свій поламав і повикидав.

І ще я думаю (не вперше уже): "Чому все-таки Кукурузяка висадився на той острів, що поряд з Висоқим? Випадково? Збіг обставин? Чи, може, спеціально?"

Я вже питав його.

Мовчить.

Тільки усміхається...

Раптом думки мої порушує голос Галини Сидорівни:

— Рень, до дошки!

І я відчуваю, як мій правий лікоть підскакує вгору — це підводиться, піднімаючи кришку парти, мій сусіда. Мій сусіда і друг Ява (колишній Кукурузо). Аякже, він таки склав переекзаменовку (а що ж ви думаєте!) і теж перейшов до шостого класу.

О, то були дуже напружені дні — після суду.

Спершу я тільки ходив попід вікнами у Ренів і на всіх цікав. На Собакевича: "Цить!" — не гавкай.

На корову Контрибуцію: "Цить!" — не мукай.

На зозулястого півня: "Цить!" — не кукурукай,

Пильнував, щоб ніхто не перешкодив готуватися моєму другові.

А потім я переконав його, що краще готуватися вдвох, що мені теж це необхідно, бо я нічого не знаю.

Спочатку він огинався:

— Не треба мені твоїх жертв!

Але я сказав:

— Та ти що — хочеш бути кращим за мене? Хочеш усе знати, а я, значить, лишайся дурнем неписьменним? Це нечесно, не по-товариському!

І він змушений був погодитись.

Цілий серпень ми готувались вдвох. Не скажу, щоб це було дуже цікаво, цікавіше, наприклад, ніж грати у футбол, у цурки-палки або ловити рибу... Але хто сказав, що для друга треба робити тільки те, що цікаво?

На переекзаменовку я пішов теж разом з Явою. І диктант ми писали удвох.

Галина Сидорівна одразу зрозуміла, чого я прийшов, і сказала:

— Сідай теж пиши, тобі це корисно.

І ви знаєте, я написав гірше, ніж Ява. Він зробив тільки дві помилки, а я три. Недарма він, чортяка, брав з собою "Граматику" на безлюдний острів.

І от тепер він стоїть біля дошки і впевнено пише вправи, і ні разу не помилився.

До речі, я знаю, що в книзі "Робінзон Крузо" лежить у нього папірець з однією адресою.

Навряд чи хтось би став берегти адресу просто собі так, не думаючи з неї скористатися.

Отже, грамика моєму другові ще й, так би мовити, особисто потрібна. Відмінниці безграмотного листа не напишеш. Краще одразу у криницю сторч головою.

— Молодець, Рень, сідай! — каже Галина Сидорівна. І мій друзяка, розімлілий від гордості, повільно йде на місце.

Сівши за парту, Ява кілька хвилин мовчить — поки не вляглися почуття, викликані похвалою вчительки. Потім нахилиється до мене і шепоче:

— Так що — випробуємо?

— Давай, — кажу я.

Ми схилиємося і засовуємо голови під парту. Ява виймає з-за пазухи плоску жерстяну коробочку з-під цукерок, з якої стирчать різні гвинтики, шпунгики і дротинки. Це винайдений нами механічний пристрій для розстібування гудзиків, офіційної назви він ще не має і зветься поки що умовно "штукакенція" (не "штука" і не "штукенція", а саме "штукакенція", бо кожний винахід обов'язково повинен мати свою назву). Діє "штукакенція" дуже просто прикладаєш до гудзика, натискаєш на кнопку — і готово. Шільки спершу треба, звичайно, завести пружину. І от Ява бере і починає заводити.

Звичайно, це вам ще не на транзисторах, не на напівпровідниках, але...

Крреққ! — раптом дзвінко на весь клас клацає пружина і, вискочивши з коробочки, б'є знизу Стьопу Карафольку, що сидить перед нами.

Карафолька скрикує.

— У, розтелепа! — шиплю я на Яву. Але пізно! Наче грім з неба, лупає над нами гнівний голос Галини Сидорівни:

— Завгородній і Рень, вийдіть з класу!

Червоні як маки, вилазимо ми з-під парти і один за одним чимчикуємо до дверей. Навчальний рік почався...

